

Küresel Ekonomi ve Bölgesel Perspektifler

Editör
BÜLENT DARICI

BİDGE Yayınları

Küresel Ekonomi ve Bölgesel Perspektifler

Editör: BÜLENT DARICI

ISBN: 978-625-8673-69-2

1. Baskı

Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL

Yayınlama Tarihi: 2025-12-25

BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374

Yayın hakları © BİDGE Yayınları

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya /
Ankara

Önsöz

Küresel ekonomi, son yıllarda birbirini takip eden krizler, jeopolitik gerilimler ve yapısal dönüşümlerle şekillenmektedir. Küreselleşme, ekonomik büyüme ve entegrasyon açısından önemli fırsatlar sunarken; aynı zamanda gelir eşitsizliği, sosyal kutuplaşma, çevresel sorunlar ve teknolojik belirsizlikler gibi yeni meydan okumaları da beraberinde getirmektedir. Bu gelişmeler, yalnızca uluslararası ticaret ve finansal sistemleri değil, aynı zamanda toplumsal istikrarı ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerini de doğrudan etkilemektedir.

Bu bağlamda, küresel düzeyde yaşanan dönüşümlerin çok boyutlu etkilerini anlamak ve değerlendirmek, hem akademik çalışmalar hem de politika yapıcılar için kritik önem taşımaktadır. Jeopolitik belirsizlikler, finansal kırılganlıklar, teknolojik dönüşüm ve sosyo-çevresel riskler arasındaki etkileşimler, günümüz dünyasında ekonomik ve toplumsal düzenin geleceğini belirleyen temel dinamiklerdir. Bu nedenle, küresel ekonomi ve kalkınma süreçlerinin incelenmesi, yalnızca ekonomik göstergelerle sınırlı kalmamalı; sosyal, çevresel ve kurumsal boyutları da kapsayan bütüncül bir yaklaşım benimsenmelidir.

Elinizdeki kitap, küreselleşmenin yeni dinamiklerini, küresel risk ve belirsizlikleri ve bölgesel kalkınma politikalarını akademik bir çerçevede ele alarak, güncel tartışmalara katkı sunmayı amaçlamaktadır. Çalışma, hem araştırmacılar hem de politika yapıcılar için küresel ve bölgesel düzeyde karşı karşıya olunan sorunları anlamada yol gösterici bir kaynak olmayı hedeflemektedir. Bu yönüyle kitap, küresel ekonomi ile toplumsal istikrar arasındaki ilişkiyi daha derinlikli biçimde kavramak isteyenlere kapsamlı bir perspektif sunmaktadır.

Editör

Prof. Dr. Bülent Darıcı

İÇİNDEKİLER

BÖLGESEL KALKINMAYA BAKIŞ VE TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA PLANLARI	1
<i>AYŞE YAĞMUR SÜZER</i>	
EKONOMİK KÜRESELLEŞMENİN YENİ DİNAMİKLERİ	24
<i>BÜLENT DARICI</i>	
KÜRESEL EKONOMİK RİSKLER VE BELİRSİZLİKLER	42
<i>BÜLENT DARICI</i>	

BÖLÜM 1

BÖLGESEL KALKINMAYA BAKIŞ VE TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA PLANLARI¹

AYŞE YAĞMUR SÜZER²

Bu çalışmada, bölge, kalkınma ve bölgesel kalkınma kavramları kuramsal bir çerçevede ele alınmakta; bölgesel kalkınma anlayışının tarihsel gelişimi, değişen iktisadi paradigmlar ve planlama yaklaşımları doğrultusunda incelenmektedir. Bu kapsamda, Türkiye’de Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze kadar uygulanan bölgesel kalkınma planları dönemsel bir bakış açısıyla analiz edilerek, söz konusu planların öncelikleri ve bölgesel gelişmeye yönelik yaklaşımları ortaya konulmaktadır.

Bölge Kavramına Genel Bakış

Bölge kavramı, içerik ve tanım olarak dönemlere göre farklılık göstermiştir. Hem politikada hem de politik terimler içerisinde kullanılan bir kavram (McCall, 2010, s. 5) olan bölgenin,

¹ Bu çalışma, yazarın “Bölgesel Kalkınmada İhracat Teşviklerinin Etkinliği:Karaman İli Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden güncellenerek üretilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, 0009-0001-6594-1683

bilimsel anlamda tanımlanması ise on sekizinci yüzyılda görülmektedir (Eraydın, 2004, s. 2).

Tarihsel süreçte bölge kavramının farklı tanımlamaları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Literatürde geçen bazı bölge tanımlamaları

Sanayi Devrimi Öncesi	Çiftçiler	Bölge kavramı, çok eski dönemlerde, çiftçiler tarafından toprak, iklim koşulları gibi benzerlikler kullanılarak bazı yerleri aynı isimle tanımlamışlardır. Aynı zamanda bir yerin diğer yerlerden olan farklılıklarını belirtmek için de kullanılmıştır. Zamanla din, ticaret, yönetim gibi olguların ortaya çıkması ve gelişmesiyle birlikte, sadece yer olarak değil bu olgular baz alınarak farklı tanımlamalar ortaya çıkmıştır (Eraydın, 2004, s. 2).
1933	Christaller	Christaller ve Losch'un Merkezi Yer Teorisi'ne göre bölge, şehir ya da merkezi yerlerin hiyerarşik sistemleri olarak tanımlanmıştır. Her bölge, az sayıda, yüksek nitelikli şehirler ve çok sayıda, az nitelikli şehirlerden oluşur. Farklı ürünler için mevcut pazar alanlarının nisbi büyüklüğü ile belirlenen şehirlerin niteliği, sunulan ürünlerin çeşitliliği ile belirlenir. Şehirlerin, yüksek nitelikli şehirlerden mal ithal ederek az nitelikli şehirlere mal ihraç ettiği ve eşit nitelikli şehirlerin etkileşime girmedikleri varsayılır. Bu tanımın kısıtı şu şekildedir. Pazar odaklı (emek ya da girdi odaklı olmayan) firmaları barındıran bölgelerin, mekansal yapısını belirlemek daha yararlıdır (Dawkins, 2003, s. 133).
1954	Lösch	
1984	Edgar Hoover ve Frank Giarratani	Bir bölgenin tanımlanması için ele alınan ortak özellik, o bölgenin coğrafik özellikleridir. Bölgelerin oluşması bir çok durum için kolaylık sağlamaktadır. Özellikle yönetim, planlama, bölgesel politikaların oluşturulmasında ve uygulanmasında bölge belirlenmesi önemlidir. Bu açıdan bakıldığında en önemli bölgesel gruplandırma, idari yargı sınırlarını takip ederek oluşturulan bölgelerdir. Bölgenin özelliği ortak çıkarları olan sınırların çizilmesidir. Bu çıkarlar farklılaşabilir ancak özellikle ekonomik anlamda birbirine benzeyen yerlerin sınırlandırılması daha yararlı olacaktır (Hoover & Giarratani, 1984).
1994	Karl Fox Ve Kumar	Fox ve Kumar bölgeyi, "işlevsel ekonomik alan" olarak açıklamışlardır. Burada, merkezi düğümün üstünlüğü, yakın yerlerdeki istihdam merkezlerinde bulunan çalışan sayısının mekânsal bağımlılığına dayandırılır. Teorisyenler, bazı işlevsel ve pratik nedenlerden dolayı bu kavramı faydalı bulmuşlardır ve ABD'de ekonomik

		alanların tanımlanması için kavramsal bir temel oluşturmaktadır (Dawkins, 2003, s. 133).
2013	Ali Yılmaz Gündüz	Bölge, kendine ait sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri barındıran, şehirden büyük ancak ülkeden küçük bir parçaya denmektedir (Gündüz, aktaran Zeybek 2013, s. 17).
2014	Zeynel Dinler	Dinler, bölge kavramının tanımı için öncelikli olarak ekonomik alanın saptanması gereğini savunmuştur. Bunun için ise ülkenin planlama bölgelerine ayrılması gerektiğini söylemektedir. Planlama bölgelerinin ayrımında ise üç bölge kavramı ortaya çıkmaktadır. Bunlar homojen bölge, polarize bölge ve plan bölgedir. <i>Homojen bölge</i> ; aynı gelişmişlik düzeyine sahip olan yakın iller, homojen bölgeyi oluşturmaktadır. Açıklamak gerekirse nüfus, eğitim, beslenme, işsizlik oranları, sanayi işletme sayısı, kişi başına düşen milli gelir gibi belirteçlerin birbirine yakın özellikler göstermesi, homojen alan olmasını sağlamaktadır. <i>Polarize bölge</i> ; bir yerleşim merkezinin kendisine oranla daha küçük yerleşim merkezlerini etkisi altına alıyorsa bu bölge polarize bölgeyi oluşturmaktadır. Başka bir deyişle küçük yerler kendisinden daha büyük yerlerin etkisi altında ise, büyük yerler de kendisine oranla daha da büyük yerlerin etkisi altında ise bu bölge polarize bölgeyi ifade etmektedir. <i>Plan bölge</i> ; bölgesel politikaların uygulanması için saptanmış yerlerdir. Uygulanmak istenen bölgesel politikaların amaç, kapsam, özellik, niteliklerine göre plan bölgelerin oluşması sağlanır (Dinler, 2014, s. 88-99).

Kaynak: Tarafımca derlenmiştir.

Bölgeyi diğer yerlerden ayıran özellikler, bölgenin bulunduğu fiziki koşullar, sosyal ve ekonomik yapılardan kaynaklanabilir. Bu sebeple bölgelerin oluşumunda ekonomik, sosyal, coğrafi, kamusal gibi çeşitli ölçütler kullanılmaktadır (Gündüz, 2006, s. 2). Çeşitli kriterler kullanılarak tanımlanan bölge kavramının ortak paydasında, mekânsal veya coğrafi değişken özellikler yer aldığı görülmektedir (McCall, 2010, s. 5).

Geçmişten günümüze yapılan bölge tanımlamalarından ve tabloda yer almayıp yapılan araştırmalardan yola çıkılarak, bölge kavramı ihtiyaçlara, uygulanmak istenen politikalara ve benzeri durumlara göre değişmektedir denebilir. Örneğin; ekonomik

anlamda düşünöldüğünde benzer ekonomilere ve gelişmişlik özelliklerine bakılarak tanımlanabilir. Coğrafik anlamda düşünöldüğünde benzer iklim koşullarına bakılarak, sosyal anlamda bakıldığında benzer sosyal yaşam koşullarına bakılarak, çeşitli konularda uygulanmak istenen politikalara bakıldığında, ilgili politika gereği, önceden belirlenen niteliklere bakılarak o ihtiyaca yönelik tanımlamalar yapılabilmektedir.

Kalkınma Kavramına Genel Bakış

Kalkınma, “değişim” içeren bir süreci incelemektedir (Gürak, 2016, s. 238). Kalkınma, yalnızca üretimin ve buna bağılı olarak kişi başına düşen gelirin artışına bağılı olmaksızın, aynı zamanda sosyo-ekonomik ve kültürel yapıdaki değişim ve gelişimi ele almaktadır. Kalkınma ekonomik, sosyal, kültürel, politik ve psikolojik konulardaki değişim ve gelişimdir şeklinde ifade edilmektedir (İldırar, 2004, s. 5).

Başka bir deyişle kalkınma, bölgedeki üretim faktörlerindeki artış, sanayideki gelişim, bölge ekonomisi ve bölge ihracatındaki artış gibi ekonomik yapıların değişimiyle alakalı olduğı gibi aynı zamanda ilgili bölgenin sosyal ve kültürel yapısındaki gelişimiyle de ilgili bir kavramdır (Dinler, 2014, s. 38).

Bunlarla birlikte kalkınma, sadece azgelişmiş diye adlandırılan ekonomilerle ilgili bir kavramdır (Han & Kaya, 2008, s. 2).

Kalkınma hakkındaki literatürler incelendiğinde, kalkınma süreci üç ana unsuru içermektedir.

(1) Ekonomik Kalkınma; Toplumun gereksinimleri için gerekli mal ve hizmetlerin üretilmesi.

(2) Sosyal Kalkınma; Toplumun ihtiyacı olan sosyal olanakların ve hizmetlerin artırılması. Örneğin; eğitim, sağık, refah düzeyleri, çevre, kültürel olanaklar gibi konuları içermektedir.

(3) İnsani Kalkınma; Toplumun hem bireysel hem de toplumsal olarak gelişimleri, beceri ve yeteneklerini kullanarak maksimum potansiyellerini ortaya çıkarmak, kendi toplumlarını biçimlendirmek için yapıcı rol almak (Oakley & Garforth, 1985, s. 2).

Bölgesel Kalkınma Kavramı ve Tarihsel Bakış

Bölgesel Kalkınma, bölge coğrafyasının refahı ve gelişimi ile ilgilidir. Ekonomik büyüme teorisi, bölgesel bilim, bölgesel ekonomi, ekonomik coğrafya gibi bilimler merkezi bir rol almıştır. Bu durum durağanlığı değil sürekli bir değişimi ifade etmektedir. Bölgesel refah düzeylerinin ölçülmesi çoğu zaman zordur. Ancak pratikte genellikle GSYH istatistikleri ele alınmaktadır. Ayrıca tamamlayıcı nitelikte olan yoksulluk oranları, işsizlik oranları, kişi başı tüketim, iş gücüne katılım oranları, kamu hizmetlerine erişim gibi konular da ele alınmaktadır. Bu göstergeler daha çok sosyal anlamını ifade etmektedir. Bölgelerin refah durumunu temsil eden İnsani Gelişme Endeksi, bölgenin ölçülebilir sosyal endeksleri (istihdam, yaşam beklentisi veya yetişkin okuryazarlığı gibi) kullanılan popüler endekslerdir (Nijkamp & Abreu, 2009, s. 1-2).

Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Anlayışı

-1923 yılında Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, Türkiye’de kalkınmanın oluşumunda, kamu kesimi etkili olmuştur ve Türkiye’de sanayi kalkınmasına öncelik verilmiştir (Özaslan, 2006, s. 6). Bölgelerarası gelişmişlik farklarını en aza indirmek için yapılan hükümet çalışmaları üç ayrı dönemde incelenmiştir. Birincisi 1923-1950 arasındaki devletçilik dönemi, ikincisi 1950-1960 liberal dönem ve üçüncüsü 1960 yılından günümüze kadar gelen planlı dönem olduğu görülmektedir (Dinler, 2014, s. 199). Planlı dönem içerisinde bölgesel kalkınma politikaları 1960-1980 yılları arasında “sosyal devletçi ve müdahaleci dönem”, 1980-2000 yılları arasında “yeniden liberalleşme dönemi” olarak adlandırılabilir (Karakılçık,

2014, s. 317). 1999 Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin, Avrupa Birliği adaylık sürecine girmesiyle birlikte yeni anlayışlar ortaya çıkmış olup (Ayna, 2011, s. 42), bu sebeple 2000 yılından sonraki süreç ise “AB ile bütünleşme dönemi” olarak adlandırılabilir (Karakılçık, 2014, s. 317).

Cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına kadar geçen süreçte, geri kalmış ülke konumundaki Türkiye Cumhuriyeti, yeni bir bölge oluşturabilecek ve bölgesel politikalar izleyebilecek güçte değildi. Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen yıllarda Türkiye’de, nüfusun ve yatırımların belirli merkezlerde toplanması ve yayılması politikaları denenmiştir. Başkentin Ankara olması, sanayi yatırımlarının İstanbul ve Marmara Bölgesi dışında İç Anadolu ve İç Ege bölgelerinde yapılması buna örnek gösterilebilir (Devlet Planlama Teşkilatı, Sekizinci BYKP, 2000, s. 24). 1935-1936 yıllarında Celal Bayar öncülüğünde Doğu Anadolu için bir kalkınma programı, 1940 yılında ise Etibank öncülüğünde Zonguldak için bölge planı hazırlanmıştır. Ancak bu girişimlere rağmen bölge planlamalarının 1958 yılında İmar ve İskan Bakanlığının kuruluşuyla başladığı söylenebilir (Akpınar, Taşçı, & Özsan, 2011, s. 99). 1950-1960 yıllarında izlenen politika gereği devlet, kamu yatırımlarını ülke genelinde gerçekleştirmek istese de, kamu yatırımlarının ülkenin doğusunda yetersiz kaldığı görülmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı, Sekizinci BYKP, 2000, s. 24).

Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Planları

1960 yılından itibaren ekonomik gelişmeye “beş yıllık kalkınma planları” ile yön verilmeye başlanmıştır. Bu sebeple 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur (Dinler, 2014, s. 204). DPT öncülüğünde 1960-2018 yılları arasında beşer yıllık dönemleri kapsayan toplamda on adet kalkınma planı uygulanmıştır. En sonuncusu 2019-2023 yılları arasındaki Onuncu Birinci Kalkınma Planıdır. Ayrıca 1960 yılından itibaren kısa vadeli

kalkınma stratejisi olan “beş yıllık kalkınma planları”, DPT öncülüğünde uzun vadeli kalkınma stratejisi başlığı altında üç adet kalkınma stratejisi içerisinde değerlendirilmiştir. Bunlardan ilki 1963-1977 yılları arasındaki “15 yıllık uzun vadeli kalkınma stratejisi”, ikincisi 1973-1995 yılları arasındaki “22 yıllık ikinci uzun vadeli kalkınma stratejisi” ve 2001-2023 yıllarını kapsayan “23 yıllık üçüncü uzun vadeli kalkınma stratejisi”dir (Efe & Akgül, 2011, s. 157).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (Birinci BYKP) (1963-1967)

DPT tarafından ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, milli tasarrufların artırılmasını, yatırımların toplum yararına gerçekleştirilmesini sağlamak amaçlı yayınlanan Birinci BYKP, 1 Mart 1963 yılında yürürlüğe girmiştir. 15 yıllık planlı kalkınma döneminin ilk hareketi olan Birinci BYKP çerçevesinde yılda ortalama %7’lik bir büyüme olacağı hedeflenmiştir. Hedefler arasında işsizliğin azalması, dış ödemeler dengesinin sağlanması, ülkenin kalkınması için gerekli olan yüksek nitelikli ilim adamlarının yetiştirilmesi ve bu hedeflerin sosyal adalet ilkelerine uygun bir şekilde gerçekleştirilmesinin planlandığı görülmektedir (DPT, Birinci BYKP, 1963).

Birinci BYKP içerisinde bölgelerarası farklılıkların azaltılmasını, şehirleşme ve nüfus politikalarının izlenmesini, gelir dağılımını düzeltmeyi, potansiyel kaynakların verimliliğinin artırılmasını kapsamaktadır. Bölge incelemeleri ve bölge planlamaları yapılarak, beklenen hedeflere en verimli şekilde ulaşılması düşünülmektedir (DPT, Birinci BYKP, 1963).

Bölge politikasının hedefleri aşağıdaki gibidir (DPT, Birinci BYKP, 1963).

- Yatırımların yapılmasında nüfus olgusu göz önünde bulundurularak, kaynaklar ve iktisadi çalışmalarla orantılı

- bir biçimde dağıtılmasını sağlayıp, daha dengeli bir gelir dağılışı oluşturmak,
- Önceden belirlenen ve büyüme potansiyeli olan noktaların, devlet tarafından kaynak ayrılması yoluyla potansiyellerini ve verimliliklerini ortaya çıkarmak,
 - Bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılmasını ve geri planda kalmış bölgelerin kalkınmalarını sağlamak.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP) (1968-1972)

BYKP, DPT tarafından yeni istihdam alanları yaratmak, kişi başına düşen milli gelirin sürekli ve devamlı bir biçimle artırılmasını ve bölgelerarası dengeli gelişmeyi sağlamak amaçlı planlanmıştır. 15 yıllık planlı kalkınma döneminin ikinci hareketi olan İBYKP'nın hedefleri arasında %7'lik bir büyüme hedeflenmiş ve bu hedefi gerçekleştirebilmek için köklü yapısal değişiklikler yapılması ön görülmüştür. İstihdam alanlarının dışında, tarım sektöründe belirlenen fazla işgücünün, yeni sektörlerle aktarılmasını sağlamak, nitelikli insan gücünü verimli şekilde kullanarak ekonominin dışa bağıllığını azaltmak hedefler arasındadır. Ülkenin ekonomik olarak gelişmesinin yanında, sosyal ve toplumsal gelişim hedeflerinin de mevcut olduğu görülmektedir (DPT, İkinci BYKP, 1968).

İBYKP'nın bölgesel çalışmalarında, bir önceki plana kıyasla sanayileşme, şehirleşme ve tarımda modernleşme hedefleri üzerinde durulmuştur. “Kültür” ve “Spor” alanında çalışmaların ilk kez bu planda ele alındığı görülmektedir. Ayrıca dış ticaret olgusuna dikkat çekilmiş ve kalkınma fonları ilk kez İBYKP çerçevesinde düzenlendiği görülmüştür (DPT, İkinci BYKP, 1968).

Dış ticaret hakkında öne çıkan planlamalar aşağıdaki gibidir (DPT, İkinci BYKP, 1968).

Özellikle ihracat, turizm ve işçi gelirlerini olumsuz etkileyen durumları giderebilmek adına DPT'na daha etkin görevler yüklenecektir.

Yatırım kotalarının hazırlanmasında belirli büyüklükteki projeler için ayrılan kotadan sağlanan döviz gelirleri, özel ve kamu yatırımları için değil, özel ve kamu sektörünün projeleri için gerekli olan döviz ihtiyacı için kullanılacaktır.

Dış kredilerle gerçekleştirilmesi planlanan yatırım projelerinin belirlenmesi, verimlilik ve ülke ekonomisi yararına göre belirlenecektir.

Türkiye, İran ve Pakistan arasında 1964 yılında imzalanan Kalkınma için Bölgesel İşbirliği anlaşmasıyla, ortak ülkelerle dış ticaret hacminin artırılmasını hedefleyen imkanlar üzerinde durulacaktır.

Kalkınma Fonu hakkında ise şu şekilde bilgi verildiği görülmektedir. Ekonomik ve özellikle sanayi gelişimi ile ilgili Araştırma ve Geliştirme faaliyetlerinin verimliliği, teknolojik gelişmelerin yakından izlenebilmesi için yatırım harcamaları bütçesinden, kalkınma fonu için pay ayrılacaktır. Bu fonun kullanılabilmesi için ise DPT tarafından yıllık programlar belirlenecektir (DPT, İkinci BYKP, 1968).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP) (1973-1977)

Önceki on yıl içerisinde hedeflenen sanayileşme seviyesine ulaşamama sebebiyle sanayileşme politikalarının ön planda tutulduğu ÜBYKP, 1973-1977 yıllarında uygulanmak üzere 1972 yılında onaylanmış. Özellikle Batı İttifakı içerisinde bulunma çabaları, 1962 yılında imzalanan Ankara Antlaşması, 1970 yılında imzalanan Katma Protokol, Avrupa Ekonomi Topluluğu ile Türkiye arasında Gümrük Birliği'nin gerçekleşeceği öngörüsü, sanayileşme politikalarına önem verme konusunu daha da gündeme getirmiştir. Verimliliğin ve halkın refah düzeyinin sanayileşmeden geçtiğini savunan planda, geri kalmış bölgelerdeki yatırımların amaçları olarak, ticari kazançtan daha çok sosyal kalkınma, mal ve hizmete

katkı sağlamayı hedefledikleri görülmektedir (DPT, Üçüncü BYKP, 1973).

15 yıllık planlı kalkınma döneminin üçüncüsü olan ÜBYKP içerisinde, uzun dönemli kalkınma hedefleri aşağıdaki gibidir (DPT, Üçüncü BYKP, 1973).

- Refah düzeyinin artırılması,
- İşsizlik sorununun çözülmesi,
- Dışa bağımlılığın azaltılması,
- Sanayileşmeyi artırmak,
- Daha eşit bir gelir dağılımının sağlanması.

Kalkınma için bölgesel işbirliği içerisinde bulunan üç ülkenin (Türkiye, İran ve Pakistan), dış ticaret hacimlerini genişletmeyi hedefleyen alanlar da tespit edilmiştir. Ekonomik, sosyal ve kültürel başlıkların ön planda tutulduğu görülmektedir (DPT, Üçüncü BYKP, 1973).

Teknoloji transferi ve teknoloji üretimi ilk kez ÜBYKP içerisinde ayrı bir başlıkta ele alındığı, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu'nun, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın ilk kez bu planda yer aldığı görülmektedir (DPT, Üçüncü BYKP, 1973).

Ayrıca Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın ve "Gençlik" alanında çalışmalar yapılması gerekliliği ilk kez bu planda ele alındığı görülmektedir (DPT, Üçüncü BYKP, 1973).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (Dördüncü BYKP) (1979-1983)

İleri ve rekabetçi sanayi yapısının ele alındığı Dördüncü BYKP, 1979-1983 yıllarında uygulanmak üzere 1978 yılında onaylanmıştır. Bunun yanı sıra ekonomik, sosyal ve toplumsal gelişme için çeşitli hedefler belirlenmiştir. Özellikle bölgelerarası farklılıkların azaltılmasının, altyapı sorunlarının çözülmesinin, ulaşımın geliştirilmesinin, enerjinin verimli kullanılmasının etkili bir

“gelişme yöntemi” ile sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Bu gelişme yönteminin hedefleri aşağıdaki gibidir denebilir (DPT, Dördüncü BYKP, 1979).

- Kırsaldan kente nüfus akışının daha sağlıklı bir duruma getirilmesi,
- İşsizliği önleyici yeni çalışmaların yapılması,
- Kamudaki demokratik düzenin geliştirilmesi, verimliliği artırıcı çalışmaların yapılması,
- Bireysel girişimciliğin ve kooperatifçiliğin desteklenerek geliştirilmesi,
- Kredi düzeninin daha sağlıklı hale getirilmesi,
- Sağlık ile ilgili çalışmaların yapılması,
- Kendi kendine yetme politikalarının izlenmesi.

Dördüncü BYKP’nda, kalkınmada öncelikli yöreler belirlenerek özellikle ülkenin doğusunda gelişmeyi sağlayacak projelerin uygulanması sağlanacaktır. Bu projelerin ise önceden belirlenen yıllık planlarla yapılacağı belirtilmiştir (DPT, Dördüncü BYKP, 1979).

Dördüncü BYKP’nın bölgesel çalışmaları içerisinde, yeni bir bölgeselleşme tarzı sağlanması amaçlanmaktadır. Birbiri ile etkileşim halindeki ve kendi aralarında, ortak bir ekonomik ve sosyal bağ olan merkezlerdeki pazarlama düzeninin oluşmasını sağlayan bir bölgeselleşme oluşturulacaktır. Geri kalmış bölgelerin mevcut kaynakları araştırılarak, gerekli olan yatırım sektörleri belirlenip bu bölgelerin geliştirilmesi için kullanılması sağlanacağı belirtilmiştir (DPT, Dördüncü BYKP, 1979).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (Beşinci BYKP) (1985-1989)

İhracatın teşvik edilerek sanayideki üretimin artırılmasını hedefler arasına alan Beşinci BYKP, 1985-1989 yıllarında uygulanmak üzere 1984 yılında onaylanmıştır (DPT, Beşinci BYKP, 1985).

Beşinci BYKP'nın içerisinde, bölgesel çalışmalara yenilikler getirildiği görülmektedir. Bunlar şu şekildedir (DPT, Beşinci BYKP, 1985).

Fonksiyonel bölgelerin mevcut kaynakları değerlendirilerek, uyum ve denge içerisinde, verimli üretimin düzenli şehirleşmeye dönüşmesi ve bölgesel gelişmeyi hızlandırmak için çeşitli çözümlerin bulunduğu “Bölge Gelişme Şemaları” hazırlanması sağlanacaktır.

Bölgelerarası hane akışının düzenli bir biçimde sağlanması için geri kalmış yörelere “Bölge Gelişme Şemaları”nda öngörülen planlı şehirleşmeye uygun olarak yeni yatırım politikalarının gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.

Geri kalmış yörelerdeki üretim sanayiye geliştirmek için vergi, resim, harç istisnaları uygulanarak, ucuz kredilenme yapılacaktır.

Bölgelerde Sanayi ve Ticaret Bakanlığı öncülünde “proje ofisleri” kurularak girişimciye yön veren çalışmalar gerçekleştirilecektir. Proje ofisleri girişimciye uygun yatırım alanları ve gerekli fizibilite çalışmaları için yardımcı olacaktır.

Gelişmekte olan bölgelerde “Kar Ortaklığı Belgesi” uygulaması ile birden fazla ortak içeren şirketlerin ve işçi kurumlarının teşvik edilmesi amaçlanarak, yapılacak yatırımlarda devlet güvencesi sağlanacaktır.

Ayrıca Beşinci BYKP içerisinde ihracatı teşvik eden politikaların geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Hedefler arasında, tek yasada belirtilen teşvik mevzuatıyla öz kaynak kullanımının artırılması, işsizliği önleyici emek yoğun yatırım projelerinin gerçekleştirilmesi, toplu konutlaşma çalışmaları için ihracatı teşvik eden bir sistem geliştirileceği görülmektedir (DPT, Beşinci BYKP, 1985).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (ABYKP) (1990-1994)

ABYKP, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını azaltmayı, işsizlik seviyesini en aza indirmeyi ve dengeli gelir dağılımını sağlamayı temel olarak amaçlayarak, 1990-1994 yıllarında uygulanmak üzere 1989 onaylanmıştır (DPT, Altıncı BYKP, 1990).

Sanayide üretimin ihracata yönlendirilmesini özendirmek amaçlı dolaylı teşvikler verilmesi, mevcut ihracat teşviklerinde yeni sistemler geliştirilmesi hedeflenmiştir. Yeni sistemler içerisinde ihracata özel kredi, sigorta ve kredi sigortası geliştirileceği planlanmaktadır. Ayrıca Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş. (EXİMBANK)'nın ilk kez bu planda yer aldığı görülmektedir (DPT, Altıncı BYKP, 1990).

Bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, üretimi ihracata yönlendirerek döviz kazandırıcı yatırımların artırılması için uygulanan teşvik politikalarında özellikle AR-GE çalışmaları, teknolojik ürünlerin kullanılması, çevreye duyarlılığın artırılması, enerjiyi etkin ve verimli kullanma konularının öncelikli olarak planlandığı görülmektedir (DPT, Altıncı BYKP, 1990).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (YBYKP) (1996-2000)

Dünyadaki gelişmelerin ve etkilerinin ilk kez yer aldığına görüldüğü YBYKP, 1996-2000 yıllarında uygulanmak üzere 1995 yılında onaylanmıştır (DPT, Yedinci BYKP, 1996).

Küreselleşen dünyada çağı yakalayabilmenin ve gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşabilmenin hedeflendiği YBYKP'nda, teknolojiye yükselme, toplumun tüm kesimi için eğitim, sağlık, kültür ve sosyal güvenlik çalışmalarının ulaştırılması ve kalitesinin artırılması, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme gerçekleştirilmesi ve dünya refahından daha fazla pay alınmasının hedeflendiği belirtilmiştir (DPT, Yedinci BYKP, 1996).

Bireyin hedef alındığı YBYKP’nda, bölgesel çalışmalarındaki en temel hedef, ülkenin her bölgesi için ihtiyaç analiz çalışması yapılarak, en uygun hizmetin gerçekleştirileceği görülmektedir (DPT, Yedinci BYKP, 1996).

YBYKP’nın, daha stratejik yaklaşımlarla hazırlandığı belirtilmektedir (DPT, Yedinci BYKP, 1996). Bu durumun Dünya’daki gelişmeler ve Türkiye’nin bu gelişmelere ayak uydurabilmek adına daha kararlı bölgesel çalışmalar yapılmak istenmesi sebep olarak gösterilebilir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (SBYKP) (2001-2005)

Küreselleşmenin daha çok hissedildiği ve dünya seviyesini yakalamanın hedeflendiği SBYKP, 2001-2005 yıllarında uygulanmak üzere 2000 yılında onaylanmıştır (DPT, Sekizinci BYKP, 2001).

AB ile ilişkilerin devam ettirildiği ve AB’ye üyelik yolunda çalışmaların hızlandırıldığı bu dönemde, diğer Türk ülkeleri, komşu ülkeler ve dünya ülkeleri ile ilişkilerin temel alındığı görülmektedir. Türkiye’nin de içerisinde bulunduğu topluluklar ve birlikler şu şekildedir (DPT, Sekizinci BYKP, 2001).

- İslam Konferansı Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK)

- Ekonomik İşbirliği Komitesi (EİK)
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)
- D-8
- G-20
- Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)
- Gümrük Birliği (GB)
- Uluslararası Para Fonu (IMF)
- Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)

SBYKP’nda Dünya ülkeleriyle işbirliği ve çalışmaların dışında, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasının, eğitim, teknoloji, refah, sağlık, ihracat, insan odaklı çalışmalar, sosyal kalkınma çalışmalarının da devam ettiği görülmektedir (DPT, Sekizinci BYKP, 2001).

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (Dokuzuncu BYKP) (2007-2013)

Bilgi toplumuna dönüşmeyi hedef alan Dokuzuncu BYKP, 2007-2013 yıllarında uygulanmak üzere 2005 yılında onaylanmıştır (DPT, Dokuzuncu BYKP, 2007).

Dokuzuncu BYKP’nın stratejik amaçları içerisinde beşeri ve bölgesel gelişmenin sağlanması da yer almaktadır. Artan sanayileşme ve şehirleşmenin beraberinde getirdiği çevre sorunlarının çözülmesi gerektiği hedefler içerisinde yer almaktadır. Hızlı nüfus artışının beraberinde getirdiği istihdam sorunlarının giderilmesi, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik çalışmalarının güncellenmesi de hedefler içerisinde yer almaktadır (DPT, Dokuzuncu BYKP, 2007).

Küreselleşme sürecinin ve AB’ye üyelik sürecinin her bir bölgeyi, merkezi, şehri etkilediği savunulmuştur. Bu sebeple bölgesel gelişmeler için stratejik ve yerinde politikalar izleme çabası görülmektedir. Bu politikalar içerisinde kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları işbirliğiyle yapılan çalışmaların, bölgesel kalkınmada etkili olduğu belirtilmiştir. Yerel kalkınmada yapılacak olan girişimi geliştirmek ve yaygınlaştırmak amaçlı hazırlanan Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖÜKP) çerçevesinde ekonomik gelişmişlik endeksi baz alınarak on farklı bölge belirlenerek bölgesel kalkınma programları geliştirilmiştir (DPT, Dokuzuncu BYKP, 2007).

Ayrıca bölgesel kalkınma çalışmalarının ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması çalışmalarının ulusal kalkınmaya doğrudan etki yapacağı görüşü, bölgesel kalkınma çalışmalarına

ağırlık verilmesinin sebebi olarak gösterilebilir (DPT, Dokuzuncu BYKP, 2007).

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (Onuncu BYKP) (2014-2018)

Beşeri sermayeye yapılan yatırımların, ulusal ekonomiye katkı sağlayacağı görüşünü benimsenen Onuncu BYKP, 2014-2018 yıllarında uygulanmak üzere 2013 yılında onaylanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, Onuncu BYKP, 2014).

Onuncu BYKP içerisinde Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) yürürlüğe konmak üzere planlanmıştır. Bu stratejinin amacı, bölgesel kalkınmayı sağlamak ve sosyo-ekonomik gelişmeyi desteklemek için yapılacak olan uygulamalar arasındaki uyumu sağlamlaştırmak, takip edilebilirliğini kolaylaştırmak adına tek çatıda birleştirmektir (Kalkınma Bakanlığı, Onuncu BYKP, 2014).

Bölgesel işbirlikleri (komşu ve diğer ülkelerle) arasındaki iletişimin kuvvetlendirilmesi ve aralarındaki ekonomik, sosyal ve kültürel çalışmaların geliştirmesi çalışmalarının daha etkin bir biçimde devam ettirilmesi hedefler arasındadır (Kalkınma Bakanlığı, Onuncu BYKP, 2014).

Bölgelerarası farklılıkların en aza indirilmesi temel hedef alınarak eğitim, sağlık, içme suyu, ulaştırma, teknolojik araştırma, bilgi ve teknolojilerin geliştirmesine yönelik yatırımların daha fazla yapılması ve mevcut kaynakların daha verimli kullanması hedefler arasındadır. Aynı zamanda kamu yatırımlarının bölgelerarası gelişmiş düzeyi baz alınarak dengeli bir biçimde uygulanması hedefler arasındadır (Kalkınma Bakanlığı, Onuncu BYKP, 2014).

Onuncu BYKP içerisinde 2023 hedefleri için yapılması uygun görülen çalışmaların da bulunduğu Öncelikli Dönüşüm Programlarının çalışmalarına da yer verildiği görülmektedir (Kalkınma Bakanlığı, Onuncu BYKP, 2014).

On Birinci Kalkınma Planı (OBKP) (2019-2023)

2019-2023 yılları arasında uygulanacak olan On Birinci Kalkınma Planı, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin yayınlanan ilk kalkınma planı olarak karşımıza çıkmaktadır. OBKP'nın oluşturulmasında ulusal çapta bakanlıklardan, özel ve sivil toplum kuruluşlarından, akademisyenlerden oluşan 75 ayrı ÖİK ve çalışma grubu katkı sağlamıştır. Ayrıca Türkiye'nin her ilinde 300'e yakın toplantı ve çalıştaylar düzenlenmiş, internet aracılığıyla sivil vatandaşlara anket düzenlenmiş ve toplamda 35bine yakın kişinin katkısı, görüşü, çalışmaları, fikir ve önerileri alınarak hazırlanmıştır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

Küresel çapta gerçekleşen değişim ve gelişimlerin Türkiye'yi de etkileyeceği savunulan planda, belirtilen değişim ve gelişimler içerisinde önlemler alındığı belirtilmektedir. Küresel çapta belirtilen bu değişim ve gelişimlere Brexit, Amerika olgusu, değişen teknolojik oluşumlar, üretim şekilleri, siber güvenlik, eğitim yaklaşımları, şehirleşmenin ve sosyo-kültürel olguların gelişmesi, gelir dağılımındaki düzensizlikler, iklim değişikliği örnek gösterilebilir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

OBKP'nda yer alan bilgilere göre, 2019-2023 yıllarını kapsayan bu plan, ülkenin her alanda verimliliğin, milli teknoloji atılımıyla uluslararası alanda rekabet edilebilirliğin artırılmasıyla daha etkin ve güçlü bir ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflenmiştir. Planda beş temel gelişme ekseninden bahsedilmiştir. Bunlar “istikrarlı ve güçlü ekonomi”, “rekabetçi üretim ve verimlilik”, “nitelikli insan ve güçlü toplum”, “yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre” ve “hukuk devleti, demokratikleşme ve iyi yönetim” eksenleridir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

Bu planda göze çarpan diğer bir amaç ise, yüksek gelir grubuna dahil olan ülkeler ve en yüksek insani gelişmişlik seviyesi grubundaki ülkeler arasına girmek olduğu görülmektedir. İşsizliğin

tek rakamlı oranlara düşürülmesi, kişi başına düşen gelirin yükseltilmesi, enflasyon oranlarında kalıcı bir düşüş gerçekleştirilmesi hedefler arasındadır. Bölgesel gelişme için bir takım çalışmalar özellikle enerji kullanımı ile ilgili, bölge sanayilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar, kamu yatırımlarının bölgelerarası gelişmişlik farklarının göz önüne alınarak yapılacağı belirtilmiştir. Kaliteli ve güçlü eğitim yapısıyla çocukluk çağından başlayarak fertlerin bilgili, ahlaki değerlere önem veren, özgüveni yüksek, saygılı ve bilinçli olmalarını sağlamak, gençlerin teknolojik gelişmeleri takip eden ve verimli kullanabilen, eğitimlerini üretime dönüştürebilen fertler olarak ülkeye ekonomik ve sosyal katkı sağlayan bireyler olmaları hedeflenmektedir. Kadınlar, yaşlılar, göçmenler için de bir takım politikalar geliştirilmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

On İkinci Kalkınma Planı (OİKP) (2024-2028)

Son dönemlerde küresel ve bölgesel ölçekte artan jeopolitik ve ekonomik belirsizlikler ile Covid-19 salgını, afetler, kalkınma süreçlerinde dinamik ve esnek planlama ihtiyacını artırırken, On İkinci Kalkınma Planı (2024–2028) çevresel sürdürülebilirliği, afetlere karşı dirençliliği ve ileri teknoloji temelli yüksek katma değerli üretimi merkeze alan, gelir dağılımında adaleti gözeten, yeşil ve dijital dönüşüme odaklanarak sanayinin küresel rekabet gücünü artırmayı hedefleyen 2053 vizyonu çerçevesinde uzun vadeli bir kalkınma vizyonu ekseninde şekillendirilmiştir. On İkinci Kalkınma Planı, istikrarlı büyüme ve güçlü ekonomi, yeşil ve dijital dönüşüm temelli rekabetçi üretim, nitelikli insan, güçlü aile ve sağlıklı toplum yapısı, afetlere dirençli ve çevresel açıdan sürdürülebilir yaşam alanları ile adaleti esas alan demokratik iyi yönetim olmak üzere beş temel eksen üzerine inşa edilmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023, s. 2). OİKP’nda büyüme odaklı klasik kalkınma anlayışından, insan, çevre, dijitalleşme ve dayanıklılık temelli bütüncül kalkınma anlayışına geçildiği görülmektedir.

On İkinci Kalkınma Planı'nda bölgesel gelişme, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması hedeflerken aynı zamanda bölgelerin özgün potansiyellerinin yenilikçilik temelinde harekete geçirilmesini, bölgesel dirençliliğin güçlendirilmesini ve afet sonrası ekonomik ve sosyal toparlanmanın sağlanmasını içermektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023).

Kalkınma planının odaklandığı beş temel eksenden bir diğeri kurumsal yapı ve yönetim mekanizmalarının güçlendirilerek, bu kapsamda kalkınma ajansları ile bölge kalkınma idarelerinin kurumsal kapasitelerinin artırılması, merkezi yönetimle olan koordinasyonlarının güçlendirilmesi ele alınmaktadır. On İkinci Kalkınma Planı'nda, bölgesel kalkınmada mali desteklerin etkinlik, eşgüdüm ve sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda yeniden yapılandırılması; bu desteklerin merkezi yönetim tarafından sunulan mekanizmalarla uyum içinde uygulanması ve kaynakların mükerrer kullanımının önlenmesi ele alınmaktadır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023).

On İkinci Kalkınma Planı'nın önceki planlardan ayıran temel yeniliklerinden biri, yeşil ve dijital dönüşümü bölgesel kalkınmanın merkezine yerleştirmesidir. Bu kapsamda bölgesel potansiyel ve ihtiyaçlara dayalı stratejiler geliştirilmesini, dönüşümden etkilenecek sektörlerin analiz edilmesini ve üretim, araştırma geliştirme, girişimcilik ile geleceğin becerilerinin bölgesel düzeyde güçlendirilmesi olduğu görülmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023).

Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremler sonrasında, afetlerden etkilenen bölgeler için kısa, orta ve uzun vadeli ekonomik, sosyal ve kurumsal iyileştirmeleri kapsayan özel bölgesel kalkınma stratejilerinin geliştirilmesini öngörmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023).

Sonuç

Bu çalışma, bölge, kalkınma ve bölgesel kalkınma kavramlarını kuramsal ve tarihsel bir çerçevede ele alarak, Türkiye’de Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze kadar uygulanan bölgesel kalkınma planlarının dönüşümünü ortaya koymuştur. İnceleme sonucunda, Türkiye’de bölgesel kalkınma anlayışının devletçi ve merkezîyetçi bir yapıdan başlayarak planlı kalkınma dönemine, ardından küreselleşme ve Avrupa Birliği uyum süreciyle birlikte daha stratejik, katılımcı ve çok aktörlü bir yapıya evrildiği görülmektedir. Beş yıllık kalkınma planları, dönemsel iktisadi koşullar ve hâkim kalkınma paradigmaları doğrultusunda şekillenmiş; başlangıçta sanayileşme ve fiziki yatırımlara odaklanan yaklaşımlar zamanla beşeri sermaye, sosyal kalkınma, çevresel sürdürülebilirlik, yönetim ve bölgesel potansiyellerin harekete geçirilmesi gibi unsurları da kapsayan bütüncül bir yapıya dönüşmüştür. Özellikle On Birinci ve On İkinci Kalkınma Planları ile birlikte yeşil ve dijital dönüşüm, bölgesel dirençlilik, afet sonrası toparlanma ve yerel kapasitenin güçlendirilmesi ön plana çıkmış; böylece bölgesel kalkınma politikalarının yalnızca ekonomik büyümeyi değil, sosyal adaleti, çevresel duyarlılığı ve uzun vadeli sürdürülebilirliği hedefleyen çok boyutlu bir kalkınma anlayışına dayandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

Akpınar, R., Taşçı, K., & Özsan, M. E. (2011). *Teoride ve Uygulamada Bölgesel Kalkınma Politikaları*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Ayna, E. Y. (2011). Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınma Ajansları. Malatya.

Dawkins, C. (2003, Kasım). Regional Development Theory: Conceptual Foundations, Classic Works, and Recent Developments. *18(2)*, 131-172. *Journal of Planning Literature*.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2000, Nisan). Sekizinci BYKP. *Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2000, Nisan). Sekizinci BYKP. *Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT. (1963). *Birinci BYKP*. Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT. (1968). *İkinci BYKP*. Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT. (1973). *Üçüncü BYKP*. Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT. (1979). *Dördüncü BYKP*. Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT. (1985). *Beşinci BYKP*. Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT. (1990). *Altıncı BYKP*. Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT. (1996). *Yedinci BYKP*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT. (2001). *Sekizinci BYKP*. Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT. (2007). *Dokuzuncu BYKP*. Devlet Planlama Teşkilatı.

Efe, M., & Akgül, B. (2011). *Türkiye'de Bölgeseleme'nin Temel Veri Alanları ve Bölgesel Kalkınma Model Çalışmaları*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Eraydın, A. (2004). Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler. *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*. Denizli.

Gündüz, A. Y. (2006). *Bölgesel Kalkınma Politikası*. Bursa: Ekin Yayıncılık.

Gürak, H. (2016). *Ekonomik Büyüme ve Kalkınma - Kuramlar, Eleştiriler ve "Alternatif" Bir Büyüme Modeli*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Han, E., & Kaya, A. A. (2008, Ekim). Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Hoover, E. M., & Giarratani, F. (1984). *An Introduction to Regional Economics*. Newyork: Knopf.

Ildırar, M. (2004). *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri*. Adana: Nobel Yayın Dağıtım.

Kalkınma Bakanlığı. (2014). Onuncu BYKP. Kalkınma Bakanlığı.

Karakılçık, Y. (2014). *Yeni Bölgeselleşme Politikaları ve Türkiye'de Bölge Yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

McCall, T. (2010). What do we mean by Regional Development? Tasmania.

Nijkamp, P., & Abreu, M. (2009). Regional Development Theory. Hollanda.

Oakley, P., & Garforth, C. (1985). Guide to Extension Training. *FAQ Training Series, II*. Rome, İtalya.

Özaslan, M. (2006). Spatial Development Tendencies and Emergence of New Industrial Districts in Turkey in the Post-1980. *46th Congress of the European Regional Science Association: "Enlargement, Southern"*. Volos, Yunanistan: European Regional Science Association (ERSA).

Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). OBKP. *OBKP*. Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028). Ankara.

Giriş

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren küreselleşme, dünya ekonomisinin temel unsurlarından biri hâline gelmiştir. Bu süreç; sermayenin serbest dolaşımı, uluslararası ticaretin genişlemesi, dijital teknolojilerin hızla yayılması ve emek piyasalarının küresel ölçekte birbirine açılmasıyla şekillenmiştir. 1990'larda "küreselleşme" kavramı, öncelikle mal ve sermaye akışlarıyla ilişkilendirilmişti. Bu dönemde uluslararası ticaret, hem yeni pazarların açılması hem de şirketler arası ticaretin büyük ölçüde artması sayesinde hızla büyümüştür. Aynı dönemde, finansal sistem de bugüne değin ulaşılmamış bir düzeyde küresel hale gelmiş ve entegre olmuştu (Huwart ve Verdier, 2013 s.51). 1990'larda Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle başlayan hızlı küreselleşme dönemi, 2008 küresel finans kriziyle ilk ciddi darbesini almış, ardından gelen on yılda ise giderek güçlenen korumacı eğilimler, teknolojik milliyetçilik ve jeopolitik rekabet ile yavaşlama sürecine girmiştir. Bununla birlikte, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde küresel ekonomik düzen önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir. COVID-19 pandemisi, Rusya-Ukrayna savaşı ve Orta Doğu'daki artan jeopolitik gerilimler gibi krizler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan liberal ve kurallara dayalı uluslararası ekonomik sistemin dayanıklılığını ciddi biçimde sorgulatmıştır. Bu gelişmeler, mevcut düzenin temel varsayımlarını zayıflatmış ve küresel ekonominin geleceğine dair yeni tartışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Küresel değer zincirleri parçalanmış, "yakın ülkeden tedarik" (nearshoring) ve "yakın çevreden tedarik" (friendshoring) kavramları yeni ekonomik coğrafyayı şekillendirmiştir (Attinasi, MG. vd., 2023). Dünya Ticaret Örgütü (WTO) verilerine göre, dünya mal ticaret hacminin, 2023'te beklenenden daha büyük bir düşüş olan %1,2'lik düşüşün ardından, 2024'te %2,6 ve 2025'te %3,3 oranında büyümesi beklenmektedir - ki bu rakamlar tarihi ortalamaların oldukça altındadır (WTO, 2024, s.2).

Bu yeni dönemde, çok taraflı ekonomik kurumların rolü ve etkinliği sorgulanmakta, ABD-Çin rekabeti küresel ekonomik düzeni iki kutuplu bir yapıya doğru itmekte, dijital teknolojiler ekonomik faaliyetlerin doğasını değiştirmekte ve küreselleşmenin sosyal ve politik sonuçları toplumsal kutuplaşma ve popülizmin yükselişine zemin hazırlamaktadır. Yaklaşan büyük değişimler, teknolojik, ekonomik, politik ve sosyal güçler arasında inanılmaz derecede karmaşık etkileşimleri beraberinde getirecektir (Baldwin, 2019, s. 13). Artık küreselleşmenin mutlak serbestleşmeden ziyade, güvenlik, dayanıklılık ve stratejik rekabet ekseninde yeniden şekillendiği bir süreç yaşanmaktadır.

¹ "Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde dilsel düzenleme ve ifade netliğini artırmak amacıyla yapay zekâ tabanlı araçlardan sınırlı ölçüde faydalanılmıştır. Çalışmanın bilimsel içeriği, analizleri ve yorumları tamamen yazara aittir."

² Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisat Politikası ABD, bulentdarici@kmu.edu.tr, [https:// orcid.org/0000-0001-9110-0020](https://orcid.org/0000-0001-9110-0020).

Bu bölümde, küresel ekonominin içinde bulunduğu dönüşüm süreci dört temel başlık altında incelenmektedir: (1) Küresel Ticaretin Yavaşlaması ve Yeni Eğilimler, (2) Çok Taraflı Kurumların Değişen Rolü, (3) Yeni Küresel Güç Dengeleri ve (4) Küreselleşmenin Sosyal Ve Politik Sonuçları.

Literatür

Ekonomik küreselleşmenin evrimi üzerine literatür, genel olarak iki temel perspektif etrafında şekillenmiştir. İlk yaklaşım, küreselleşmeyi büyüme, verimlilik ve barışa katkı sağlayan bir güç olarak görür. Bu görüşü temsil eden Friedman (2005), küreselleşmeyi “dünya düzleştiren” bir süreç olarak tanımlarken, Bhagwati (2004) serbest ticaretin hem refahı artırdığını hem de uluslararası çatışmaları azalttığını savunmuştur. Buna karşın, ikinci akım Rodrik (2011) ve Stiglitz (2002) gibi eleştirel ekonomistler tarafından temsil edilen küreselleşmenin gelir eşitsizliğini derinleştirdiğini, ulusal demokratik hesap verebilirliği zayıflattığını ve finansal istikrarsızlıkları tetiklediğini vurgulamıştır.

Son on yılda literatür, bu eleştirileri temel alarak küreselleşmenin dönüştürüldüğü yeni bir aşamaya odaklanmıştır. IMF (2023), jeopolitik kutuplaşmanın küresel ekonomik iş birliğini zorladığını; WTO (2023), pandemi ve savaşların tedarik zincirlerini kırılgan hâle getirdiğini; UNCTAD (2023), mevcut aşamasında küreselleşme daha merkezsizleşmiş durumda ve birkaç küresel gücün egemen olduğu bir sistem haline dönüşmüştür. Küreselleşmenin bu yeni aşaması, ülkeler içinde ve ülkeler arasında eşitsizlik, erken sanayisizleşme, ticaret ve yatırımın geride kaldığı uluslararası sistemde direnç eksikliğiyle karşılaşmaktadır. Hiper küreselleşmenin zirve yaptığı 1990-2010 yılları arasında, doğrudan yabancı yatırım yedi kat, uluslararası ticaret ise dört kat artarken, internet erişimi dünya nüfusunun %30'una ulaşmış durumdadır. Yaklaşan büyük değişimler, teknolojik, ekonomik, politik ve sosyal güçler arasında inanılmaz derecede karmaşık etkileşimleri içerecek şekilde ortaya çıkmıştır (Baldwin, 2019, s. 13).

Küresel Ticaretin Yavaşlaması ve Yeni Eğilimler

21. yüzyılın başında, “hiper-küreselleşme” olarak adlandırılan bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde küresel ticaret, dünya ekonomisinin büyümesinden daha hızlı artmıştır. Ancak 2008 Küresel Finans Krizi bu sürecin yönünü değiştirmiştir. Krizin ardından COVID-19 pandemisi ve artan jeopolitik gerilimler, “slowbalisation” yani yavaş küreselleşme sürecini ortaya çıkarmıştır. Bu yeni dönemde ticaretin büyüme hızı düşmüş, ticaretin yapısı da değişmiştir. Artık verimlilik odaklı bir model yerine, dayanıklılık ve stratejik güvenliği önceleyen bir yaklaşım öne çıkmaktadır.

Ticaretin Yavaşlaması

2008 küresel finans krizinden sonra dünya ticareti ile küresel üretim (GSYH) arasındaki bağ zayıflamaya başlamıştır. Dünya Bankası ve IMF verilerine göre, 1985–2007 yılları arasında dünya ticareti her yıl ortalama olarak küresel GSYH’nin neredeyse iki katı hızla büyümüştür (ortalama %6).

Ancak 2012’den sonra ticaretin büyüme hızı belirgin şekilde düşmüş (ortalama %3,1), ticaret ile GSYH arasındaki oran ise 2008 öncesindeki yükseliş eğilimini kaybederek durağanlaşmıştır (World Bank Group, 2018). UNCTAD 2024 raporu da dünya ticaretinin 2010’lardan itibaren bir durağanlaşma (levelling off) eğilimi sergilediğini ve 2020’ler başında pandemi-sonrasında dalgalı bir toparlanma yaşandığını raporlamaktadır (UNCTAD, 2024). Bu gözlemler birkaç yönden tutarlı olabilir: (i) gelişmiş ekonomilerde talep-kompozisyonundaki değişim ve yatırımda durgunluk; (ii) küresel değer zincirleri (Global Value Chains) (GVCs) boyunca yeniden yapılandırma ve tedarik zinciri tercihlerindeki değişim; (iii) artan politik belirsizlikler ve korumacı önlemler. Bu etkenlerin bir arada çalışması ticaretin GSYH’ye göre daha yavaş büyümesine yol açmaktadır (World Bank Group, 2018).

Küresel Değer Zincirlerinin Değişimi

Küresel değer zincirleri (Global Value Chains) (GVC’ler) uzun süre düşük maliyet ve ölçek avantajı üzerine kurulmuştur. Ancak COVID-19, iklim kaynaklı krizler ve jeopolitik gerilimler, bu zincirlerde güvenlik ve dayanıklılık konularını öne çıkarmıştır. Dünya Ticaret Örgütü’nün Global Value Chain Development Report 2023 raporuna göre GVC’lerde üç temel eğilim ortaya çıkmaktadır (WTO, 2023):

- Üretimin coğrafi olarak yeniden düzenlenmesi (reshoring, nearshoring, friend-shoring),
- Tedarik zincirlerinin çeşitlendirilmesi ve ikame stratejileri,
- Stratejik sektörlerde devlet müdahalesinin artması.

Yarı iletkenler, kritik mineraller ve enerji ekipmanlarında görülen yoğunlaşma, ülkeleri stratejik tedarik güvenliği arayışına yöneltmiştir. Bu bağlamda “friend-shoring” yani üretimin güvenilir müttefik ülkelere kaydırılması, özellikle stratejik teknolojilerde devletler ve şirketler tarafından benimsenen bir yaklaşım hâline gelmiştir (WTO, 2023). OECD’nin çalışmaları da firmaların riskleri azaltmak için üretim ağlarını yakın coğrafyalara kaydırmaya çalıştığını ve bunun “nearshoring” eğilimini güçlendirdiğini göstermektedir (WTO, 2023).

Sonuç olarak, GVC’lerde verimlilik ve kârlılık önceliği yeniden değerlendirilmekte; dayanıklılık ve güvenlik ihtiyacı daha fazla önem kazanmaktadır. Bu durum, küreselleşmenin coğrafi kapsamını daraltırken, belirli bölgeler ve sektörlerde stratejik yoğunlaşmayı artırmaktadır.

Koruma Eğilimleri ve Neo-Merkantilizmin Yükselişi

Son dönemde korumacı önlemler sadece tarifelerle sınırlı kalmamış; tarife-dışı engeller, ihracat kısıtlamaları, yerel içerik gereklilikleri ve sübvansiyon politikalarında da artışlar yaşanmıştır. Dünya Ticaret Örgütü’nün (WTO) son verilerine göre, sadece 2024 yılı içinde, üye ülkeler yaklaşık 169 yeni ticaret kısıtlayıcı kural koymuştur. Bu kısıtlamaların ticareti etkilediği toplam değer, yaklaşık 887,6 milyar dolar seviyesindedir. 2024 yılı için yürürlükteki ithalat kısıtlamalarının kapsadığı ticaretin 2.942 milyar dolar olduğu tahmin edilmekte olup bu miktar dünya ithalatının %11,8’ini oluşturmaktadır (WTO, 2024).

Aynı şekilde, G20 raporları da hem ithalatı kısıtlayan hem de ihracatı yasaklayan önlemlerin toplam kapsamının hızla arttığını göstermektedir. Bu tarife-dışı engeller, özellikle üretim ve tarım sektörlerinde ticareti zorlaştırmaktadır. Yaygınlaşan korumacılık ve ulusal güvenlik endişeleri, bölgesel çatışmalar ve artan jeopolitik belirsizlik, oldukça değişken bir küresel ticaret ortamına katkıda bulunmuştur. Devletler, geniş kapsamlı sanayi politikaları ve doğrudan sübvansiyonlar aracılığıyla, küresel rekabetin kurallarını değiştirmektedir. Bu durum, neo-merkantilist bir yaklaşımın işaretleridir (WTO, 2025).

Jeopolitik Risklerin Ticaret Akışlarına Etkisi

Jeopolitik çatışmalar küresel ticaretin yönünü ve yapısını doğrudan değiştirmektedir. OECD raporunda, Küreselleşme son yıllarda siyasi engellerle karşı karşıya kalmaktadır. Fabrika kapanmaları ve artan gelir eşitsizliği, gelişmiş ekonomilerde küreselleşmeye yönelik toplumsal desteği zayıflatmıştır. Ulusal güvenlik ve stratejik özerklik arayışları, daha parçalı bir ekonomik ve siyasi düzen riskini gündeme getirmektedir. OECD ülkelerinde kritik malların ithalata bağımlılığı, jeopolitik riskleri artırmış ve hükümetleri yabancı ekonomilere bağımlılığı sınırlamak için ticaret, yatırım ve sanayi politikaları geliştirmeye yöneltmiştir (OECD, 2023).

Tedarik zincirlerinin dayanıklılığını artırmada çeşitlendirme, yeniden yerelleştirmeye kıyasla daha etkili bir stratejidir. Üretimin yakın bölgelere taşınması, uzun zincirlerdeki gecikmeleri ve ithalat maliyetlerini azaltabilir. Üretimin dost ülkelere yönlendirilmesi ise düzenleyici uyumu güçlendirebilir, fikri mülkiyet risklerini sınırlayabilir ve jeopolitik belirsizlikleri azaltabilir. Ancak, iş dünyasında belirsizlik yaratmadan “dost” ülke tanımını net ve kalıcı kriterlere dayandırmak da güçtür (OECD, 2023).

Sonuç olarak, bu jeopolitik şoklar, ülkelerin ve şirketlerin “friend-shoring” (dost ülkelerle üretim ve ticaret) ve bölgesel yalıtım stratejilerine yönelmesini hızlandırmıştır. Böylece küresel ticaretin entegrasyonu zayıflamakta, coğrafi dağılımı ise yeniden şekillenmektedir.

Çok Taraflı Kurumların Rolü

Küreselleşmenin değişen dinamikleri, ticaretin yavaşlaması ve yeni güç dengelerinin ortaya çıkmasıyla birlikte uluslararası işbirliğinin önemini yeniden öne çıkarmaktadır. IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi çok taraflı kurumlar, yalnızca krizlere müdahale etmekle sınırlı kalmayıp, dijitalleşme ve sosyal etkiler gibi güncel sorunlara yönelik politika çerçeveleri geliştirerek küreselleşmenin geleceğini şekillendirmektedir.

Tarihsel Evrim ve Küresel Ekonomideki Temel İşlevler

Çok taraflı kurumlar, II. Dünya Savaşı sonrası Bretton Woods sisteminin bir mirası olarak doğmuşlardır. IMF, para birimlerinin istikrarını sağlamak ve finansal krizlere karşı tampon oluşturmak amacıyla kurulurken; Dünya Bankası, yeniden yapılanma ve kalkınma projelerine odaklanmıştır. OECD ise, 1961'de gelişmiş ekonomilerin politika koordinasyonunu artırmak için

hayata geçirilmiştir. Bu kurumlar, küreselleşmenin ilk dalgasında ticaretin büyümesini destekleyerek, gelişmekte olan ülkelere sermaye akışını kolaylaştırmışlardır.

Günümüzde, bu işlevler daha da kritik hale gelmiştir. Örneğin, IMF'nin 2024 Yıllık Raporu'nda vurgulandığı üzere, "IMF, üye ülkelerin finansal kriz tehdidine karşı kolektif sigorta sağlamak için bir araya geldiği bir forum olan küresel finansal güvenlik ağının temel taşıdır. Amacı, tüm ülkeler için uluslararası parasal işbirliğini, ticareti ve refahı desteklemektir. IMF'nin bu alandaki çalışmaları ve elde edilen başarılar, ülkelerin birbirine olan bağlılığını ve Dünya Bankası gibi ortak kurumlarla birlikte ekonomik istikrar ve refah için yürütülen işbirliğini göstermektedir (IMF, 2024)."

Benzer şekilde, OECD'nin 2024 Küresel İlişkiler Raporu'nda OECD'nin işlevleri, "stratejik OECD genişlemesi, Hint-Pasifik'e güçlü odaklanma, Afrika ile gelişmiş etkileşim, Ukrayna'ya sarsılmaz bağlılık, temel bölgesel zorluklara yönelik politika diyalogu ve özel çözümler, küresel forumlar ve uluslararası kuruluşlar aracılığıyla stratejik çok taraflı etkileşim (OECD, 2024)" şeklinde sıralanmaktadır.

Dünya Bankası'nın 2025 Küresel Ekonomik Beklentiler Raporu'nda Dünya Bankası'nın işlevlerine yönelik bilgiler şu şekilde yer almaktadır. "Küresel ekonominin kritik bir dönemeçte olduğunu vurgulamaktadır. Geçmişte yoksulluğun azaltılmasına ve ekonomik yakınsamaya katkı sağlayan dinamikler zayıflamaktadır. Ancak bu durum, küresel işbirliğinin güçlendirilmesi, mali disiplinin yeniden tesis edilmesi ve istihdam yaratmaya odaklanılması için yeni bir fırsat sunmaktadır. Kararlı politikalarla hükümetler, yoksulluğun azaltılmasında yeniden ilerleme sağlayabilir ve gelecek nesillerin yaşam standartlarını yükseltebilir (World Bank, 2025)".

Güncel Krizlerde Müdahale ve Destek Mekanizmaları

Son yıllarda pandemi, Ukrayna savaşı ve iklim kaynaklı şoklar, çok taraflı kurumların hızlı müdahale kapasitesini sınamıştır. Bu kurumlar, finansal destek ve politika danışmanlığı sağlayarak küresel ekonomide istikrarı korumaya ve ticaretteki yavaşlamanın etkilerini azaltmaya çalışmaktadır. IMF'nin 2025 NAC Raporu'na göre, ABD'nin çok taraflı kalkınma bankalarındaki güçlü konumu ve IMF'deki en büyük hissedar rolü, küresel istikrarın güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkelerde borç yapılandırılmalarını hızlandırmakta ve Çin'in yükselişiyle ortaya çıkan yeni güç dengelerinden kaynaklanan belirsizlikleri dengelemeye yardımcı olmaktadır (IMF, 2025).

Dünya Bankası'nın 2025 Küresel Ekonomik Görünüm Raporu, ticaret kısıtlamalarının artması halinde büyümenin %2,3'e düşebileceğini öngörerek, çok taraflı işbirliğinin öngörülebilir bir ekonomik ortam yaratmadaki önemini vurgulamaktadır (World Bank, 2025). OECD'nin 2024 Çok Taraflı Kalkınma Finansmanı Raporu ise, 200'den fazla kurumun küresel kalkınmada kritik rol oynadığını belirterek kriz dönemlerinde koordinasyonun değerini öne çıkarmaktadır (OECD, 2024b). Birleşmiş Milletler'in 2024 G24 Toplantısı Raporu da, kalkınma hedeflerinin hızlandırılması için çok taraflı kurumların işbirliğinin zorunlu olduğunu ifade ederek IMF ve Dünya Bankası'nın rolüne

dikkat çekmektedir (IMF, 2024b). Bu mekanizmalar dijitalleşme süreciyle doğrudan bağlantılıdır. Kurumlar, dijital ticaret altyapılarını destekleyerek küreselleşmenin kapsayıcılığını güçlendirmektedir. PwC'nin 2023 Küresel Risk Araştırması'nda yer alan 'sürekli küresel yer değiştirmeler, çok uluslu kurumların etkinliğini sorguluyor' ifadesi ise, bu kurumların kriz dönemlerindeki önemini hatırlatan bir uyarı niteliği taşımaktadır (PwC, 2023).

Reform İhtiyaçları

Çok taraflı kurumlar, küreselleşmenin yarattığı eşitsizlikler nedeniyle giderek daha fazla reform talebiyle karşı karşıyadır. Gelişmekte olan ülkeler, bu kurumlarda karar alma süreçlerinde yeterince temsil edilmiyor ve küresel kaynaklara eşit erişemiyor. Bu temsil eksikliği, ABD-Çin rekabetiyle şekillenen yeni küresel güç dengeleri içinde gerilimlere katkıda bulunmaktadır. Uluslararası Para Fonu (IMF), 17. Genel Kota İncelemesi kapsamında 2025 Haziran'a kadar gelişmekte olan ekonomilerin temsilini artırıcı yeni bir çerçeve geliştirilmesi gerektiğini duyurmuştur (IMF, 2024). Benzer şekilde, Dünya Bankası, çatışmalar, borç krizleri ve iklim değişikliğiyle mücadele eden savunmasız ülkelerin desteklenmesi için daha adil, şeffaf ve iş birliğine dayalı bir küresel ticaret sisteminin acilen yeniden inşasının gerekli olduğunu vurgulamaktadır (World Bank, 2025).

OECD'nin 2025 Kalkınma İşbirliği Raporu'na göre, resmi kalkınma yardımları 2024'te önceki yıla kıyasla %9 azalmıştır; 2025'te ise bu azalmanın %9 ile %17 arasında daha da derinleşmesi beklenmektedir. Uzun vadeli görünüm ise belirsiz olmakla birlikte, daha ciddi düşüşlere işaret eden erken uyarı sinyalleri bulunmaktadır. Bu gerileme, özellikle gelişmekte olan ülkelerin küresel kurumlarda daha adil temsiliyetine duyulan ihtiyacın önemini bir kez daha ortaya koymaktadır (OECD, 2025b). Benzer şekilde, UNCTAD'ın 2023 Ticaret ve Kalkınma Raporu, pandemi sonrası toparlanmanın ülkeler arasında eşitsiz şekilde gerçekleştiğini ve küresel politika koordinasyonunun yetersizliğinin ekonomik istikrarı tehdit ettiğini vurgulayarak, IMF ve Dünya Bankası gibi çok taraflı kurumların reforma ihtiyacı olduğunu desteklemektedir (UNCTAD, 2023). Bu bulgular, çok taraflı kurumların hızla değişen küresel güç dengelerine ve artan eşitsizliklere uyum sağlamak amacıyla reform süreçlerini acilen hızlandırmaları gerektiği sonucunu güçlendirmektedir.

Gelecek Perspektifleri

Gelecekte, çok taraflı kurumlar (örneğin IMF, Dünya Bankası, G20, DTÖ ve UNFCCC gibi uluslararası mekanizmalar) küreselleşmenin olumsuz sosyal etkilerini hafifletmek için önemli bir rol üstlenebilir. Bu kurumlar, dijitalleşme, iklim değişikliği ve jeoekonomik parçalanma gibi küresel meydan okumalarda öncü konumda olmalıdır.

IMF'nin 2023 Jeoekonomik Parçalanma Raporu, ticaret ve finansal sistemlerin parçalanmasının iklim değişikliği gibi acil konularda uluslararası işbirliğini zorlaştırabileceğini vurgulamakta ve bu nedenle çok taraflı girişimlerin korunması ve güçlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Aiyar vd., 2023).

Dünya Bankası'nın 2026–2030 İklim Değişikliği Eylem Planı, çok taraflı kalkınma bankalarının sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yönelik finansmanını artırması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu amaca ulaşmak için Banka'nın, G20, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) gibi küresel platformlarla etkin iş birliği içinde hareket etmesi ve iklim dostu politikaların geliştirilmesinde ortak bir aktör olarak yer alması öngörülmektedir. Operasyonel düzeyde ise Ülke İklim ve Kalkınma Raporları (CCDR)'nin rolü genişletilmeli; bu raporlar yalnızca sektörel öncelikleri belirlemekle kalmamalı, aynı zamanda iklim yatırımlarını kolaylaştıracak düzenleyici reformları tanımlayarak, ülkelerin kalkınma programlarına doğrudan entegre edilebilir, uygulanmaya hazır yatırım fırsatları sunmalıdır (Scull, 2025).

OECD'nin 2023 raporu, çok taraflı iş birliğinin günümüzde çok sayıda ülkeyi bir araya getiren bir politika forumu olarak işlediğini ve nüfus yaşlanması, iklim değişikliği ve dijitalleşme gibi temel yapısal zorlukları ele almak için tüm ekonomilerde daha güçlü çabalara küresel düzeyde ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır (OECD, 2023b). Birleşmiş Milletler'in 2024 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG) İlerleme Raporu, dünyanın sürdürülebilir kalkınmayı tehdit eden çok sayıda krizle karşı karşıya olduğunu ve bu yüksek risklerin kararlılık, yaratıcılık ve kaynakların seferber edilmesini zorunlu kıldığını vurgulamaktadır (UN, 2024). Sonuç olarak rapor, daha dirençli bir küresel sistem için kapsamlı reform çağrısında bulunmaktadır. Bu çağrılar, çok taraflı kurumların desteğiyle küresel düzenin yeniden yapılandırılmasının önemini vurgulamaktadır.

Yeni Küresel Güç Dengeleri

Küreselleşmenin değişen yapısı, küresel ticaretin yavaşlaması ve dijital dönüşüm gibi eğilimlerle birlikte güç kaymalarını hızlandırmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Çin ve Hindistan arasındaki artan rekabet, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi çok taraflı kurumların reform ihtiyacını ön plana çıkarmaktadır.

Ekonomik Göstergelerdeki Değişimler

Son yıllarda, küresel ekonomik büyüme yavaşlarken; yükselen ekonomiler arasında öne çıkan bazı ülkeler, geleneksel güçlerle aralarındaki göreceli farkı kapatma eğilimindedir. ABD, Çin ve Hindistan birlikte küresel GSYİH'nin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. ABD, ileri teknoloji ve yeşil enerji yatırımlarını artırarak ekonomik büyümesini desteklemektedir. Çin, emlak sektöründeki sorunlara rağmen yüksek teknoloji üretiminde küresel liderliği hedeflemektedir. Hindistan ise demografik avantajı ve güçlü dijital altyapısı sayesinde en hızlı büyüyen büyük ekonomi konumuna yükselmektedir. ABD'de büyümenin 2025 yılında yüzde 2,0'ye yavaşlaması ve 2026 yılında yüzde 2,1'de düşmesi, Çin'de büyümenin 2025 yılında yüzde 4,8'ye yavaşlaması ve 2026 yılında yüzde 4,2'de düşmesi, Hindistan'da büyümenin 2025'te %6,6, 2026'da ise %6,2 düşmesi tahmin edilmektedir (IMF, 2025).

ABD ve diğ er gelişmiş ekonomiler görece istikrarlı ancak düşük büyüme oranlarına sahipken, Hindistan'ın yüksek potansiyel büyüme hızı (2024'te %6-7 civarında) ö ne çıkmaktadır. Çin'in büyüme hızı ise olgunlaş an ekonomisi, demografik sorunlar ve yapısal zorluklar nedeniyle yavaşlama eğilimi göstermektedir. Hindistan'ın dinamizmi, dijital teknolojiyi benimsemesi, yeni kurulan şirketlerin yükseliş i, dirençli borsa performansı, yapay zekaya güçlü odaklanması ve kapsayıcı büyümeye olan bağlılığıyla Hindistan, önümüzdeki yıllarda küresel ekonomik dinamikleri yeniden tanımlayabilecek bir yolda ilerlemesini sürdürmektedir (PİB, 2024).

Teknolojik kapasite bağlamında, ABD, Yapay Zekâ (AI), kuantum hesaplama ve ileri yarı iletkenler gibi ç ığır aç an teknolojilerde inovasyon liderliğini sürdürmektedir. Çin, devlet destekli güçlü sanayi politikaları sayesinde bu alanlarda hızla farkı kapatmaktadır. Hindistan ise, özellikle dijital hizmetler, fintek ve yazılım ihracatında güçlü bir teknolojik altyapıya sahiptir (OECD, 2023c). Bu kaymalar, küresel ekonominin merkezinin Batı'dan Doğu'ya doğru kaymaya devam ettiğini, ancak teknolojik ve finansal gücün hala büyük ölçüde ABD'nin elinde olduğunu göstermektedir.

Ticaret ve Yatırım Rekabeti

Küresel güç dengelerinde artık yalnızca ülkelerin GSYİH büyüklükleri veya üretim kapasiteleri değil; doğrudan yabancı yatırım (DYY) akışları, yatırım çekiciliği, kurumsal ortamın niteliği, uluslararası ticaret ağlarına erişim ve tedarik zincirlerindeki konumları da belirleyici hale gelmiştir.

2023 yılında küresel DYY akışları %2 oranında düşerek 1,3 trilyon dolara gerilemiştir. Bu gerileme, zayıflayan büyüme beklentileri, ekonomik kırılganlıklar, ticaret ve jeopolitik gerginlikler, sanayi politikaları ve tedarik zincirlerinin çeşitlendirilmesi gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bu koşullar, çok uluslu şirketlerin yurtdış ına açılma stratejilerinde daha temkinli bir yaklaşım benimsemelerine yol açmaktadır (UNCTAD, 2024b).

ABD, Çin ve Hindistan küresel yatırım akımlarında hâlâ başlıca aktörlerdir. Ancak aralarındaki rekabet, coğrafi konum, kurumsal yapı ve stratejik öncelikler tarafından şekillenmektedir. 2024 yılında küresel DYY akışları yalnızca %1 artarak 1,485 milyar ABD dolarına ulaşmış, bu sınırlı büyüme ise daha zayıf temel eğilimleri gizlemiştir. OECD ülkelerinin yarısından fazlasında, özellikle Avrupa Birliği'nde, yatırım girişleri düşüş göstermiştir. OECD dışındaki G20 ekonomilerine yönelik DYY akışları ise %30 oranında azalmıştır. Çin, üst üste üçüncü yıl yatırım kaybı yaşamış ve Hindistan ile Endonezya'dan daha az DYY çekmiştir. Buna karşılık, Amerika Birleşik Devletleri, Lüksemburg ve Kanada 2024 yılında en fazla doğrudan yabancı yatırım alan ilk üç ülke olmuştur (OECD, 2025c).

Yatırım rekabeti artık yalnızca finansal sermaye akışlarıyla sınırlı değildir; üretim kapasitesi, tedarik zincirindeki konum ve lojistik avantajlar da yatırım kararlarında belirleyici hale gelmiştir. Artan jeopolitik belirsizlikler, ticaret kısıtlamaları ve küresel korumacı politikalar, şirketleri üretim faaliyetlerini tek bir coğrafyada yoğunlaştırmak yerine farklı bölgelere yaymaya yöneltmektedir. Bu

çerçevede, Çin'in geleneksel üretim ve ihracat merkezi olma rolü giderek sorgulanmakta; bazı firmalar alternatif üretim merkezleri olarak Asya'nın farklı bölgelerine, Güney Asya'ya, Hindistan'a ve hatta Afrika'ya yönelmektedir (UNCTAD, 2024b).

Jeopolitik Etkiler

ABD ile Çin arasındaki stratejik rekabet, ekonomik göstergelerdeki değişimler ve ticaret gerilimleriyle birleşerek küresel güvenlik ve ekonomik düzeni derinden dönüştürmektedir. Bu rekabet, Hindistan'ı Indo-Pasifik'te stratejik bir denge unsuru haline getirirken, küresel tedarik zincirlerinin yeniden yapılandırılmasını da hızlandırmaktadır. ABD'nin Çin'e uyguladığı yüksek tarifeler ve teknolojiye yönelik kısıtlamalar, jeoekonomik parçalanmayı derinleştirerek uluslararası ittifakların yeniden düzenlenmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede, QUAD (ABD, Japonya, Hindistan, Avustralya) gibi güvenlik ve iş birliği platformları güçlenmekte; buna karşılık Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ne alternatif olarak Hindistan–Orta Doğu–Avrupa Ekonomik Koridoru gibi yeni altyapı ve ticaret girişimleri gündeme gelmektedir.

IMF'nin Eylül 2025 Dünya Ekonomik Görünüm Raporu, jeoekonomik parçalanma ve artan ticaret gerilimlerinin küresel büyümeyi aşağı çekerek belirsizliği artırdığını ve özellikle gelişmekte olan ekonomilerde güvenlik risklerini tetiklediğini vurgulamaktadır (IMF, 2025b). OECD'nin Eylül 2025 Ara Ekonomik Görünüm Raporu ise, yükselen jeopolitik ve politika belirsizliklerinin birçok ülkede iç talebi baskıladığını ve ticaret sürüşmelerini artırdığını belirtmektedir (OECD, 2025d).

Deloitte'nin Ekim 2025 Hindistan Ekonomik Görünüm Raporu, jeopolitik belirsizliklerin sürdüğü bir yılda Hindistan'ın 2025–2026 mali yılının başındaki güçlü GSYİH performansının, ülkenin makroekonomik temellerinin dayanıklılığını ortaya koyduğunu ve önümüzdeki dönem için olumlu beklentiler yarattığını vurgulamaktadır. Rapora göre, bu mali yılda büyümenin %6,7–6,9 arasında, sonraki mali yılda ise %6,5–6,9 arasında gerçekleşmesi öngörülmektedir. Bu büyüme görünümü; doğrudan gelir vergisi muafiyetleri, devam eden mal ve hizmet vergisi reformları, gevşek para politikası ve Amerika Birleşik Devletleri ile olası bir ticaret anlaşması tarafından desteklenmektedir (Deloitte, 2025).

Sonuç olarak, jeopolitik rekabet kısa vadede istikrarsızlık yaratırken, Hindistan'ın yükselişi çok kutuplu bir dünya düzenine geçişi hızlandırabilir. Bu gelişmeler, ticaret yavaşlamasını dengelemek için yeni ittifaklara kapı açarken, küresel güvenlik mimarisini daha kırılğan hale getirmektedir.

Gelecekteki İşbirliği Olanakları

ABD, Çin ve Hindistan arasındaki rekabet, küresel ticaretin yavaşlaması ve artan jeopolitik gerilimler nedeniyle genellikle çatışma odaklı bir çerçevede ele alınsa da, bu üç ülke iklim değişikliği, dijital dönüşüm, borç sürdürülebilirliği ve küresel sağlık gibi ortak küresel sorunlar karşısında iş birliği potansiyeli taşımaktadır. Bu alanlarda etkili ve kapsayıcı çözümler, çok taraflı kurumların koordinasyonu ve iş birliği mekanizmaları aracılığıyla mümkün olabilir. IMF'nin Ekim 2025 tarihli

raporu, küresel ekonomideki kırılganlıkları ve belirsizlikleri vurgulayarak, mali disiplin, merkez bankası bağımsızlığı ve kurallara dayalı bir ticaret sisteminin yeniden tesis edilmesinin önemini ortaya koymaktadır. Raporda, çok taraflı iş birliğinin güçlendirilmesi, uluslararası ticaret kurallarının güncellenmesi ve politika belirsizliklerinin azaltılması gerektiği belirtilmektedir. Orta vadede sürdürülebilir büyümenin desteklenmesi için ise iş gücü hareketliliğinin artırılması, dijitalleşme ve yapay zekâya hazırlık, iş yapma ortamının iyileştirilmesi ile rekabet koşullarının güçlendirilmesi öncelikli yapısal reform alanları olarak tanımlanmıştır (IMF, 2025c).

Küreselleşmenin Sosyal ve Politik Etkileri

Küreselleşmenin günümüz dinamikleri — ticaretin yavaşlaması, küresel güç dengelerindeki kaymalar ve hızla ilerleyen dijital dönüşüm — yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve politik yapıları da derinden etkilemektedir. Bu değişimler, çok taraflı kurumlarda reform ihtiyacını artırırken, eşitsizlikleri derinleştirerek sosyal huzursuzluğu ve siyasi kutuplaşmayı beslemektedir. Özellikle ABD–Çin arasındaki jeopolitik rekabet, dijital platformlarda yayılan dezenformasyonla birleştiğinde toplumsal güveni ve uyumu tehdit edebilmektedir. Böylece küreselleşme, artık sadece ticaret ve sermaye akışlarını değil, bireylerin yaşam kalitesini, işgücü piyasalarındaki fırsatları ve siyasi tercihlerini de doğrudan şekillendirmektedir. Son yıllarda yaşanan küresel krizler, teknolojik ilerlemeler ve güçler arası gerilimler, bu çok boyutlu etkileri daha belirgin hale getirmiştir.

Gelir ve Refah Eşitsizliğindeki Artış

Küreselleşmenin ekonomik faydaları eşit şekilde dağılmamıştır. Küresel yoksulluk azalırken, özellikle gelişmiş ve orta gelirli ülkelerde ülke içi gelir eşitsizliği belirgin şekilde artmıştır.

Son yıllarda küresel ekonomi belirli bir direnç sergilemiş olsa da büyüme yavaşlamış ve orta vadeli beklentiler, 2008 küresel mali krizinden bu yana giderek zayıflamıştır. Bu gerileme, yoksulluğun azaltılması ve sosyal yaşam koşullarının iyileştirilmesi gibi alanlarda elde edilen kazanımları riske atmaktadır. Aynı zamanda ekonomik büyüme daha dengesiz hale gelmiş, ülkeler arası uzun vadeli eşitsizlik azaltma süreci durma noktasına gelmiştir (IMF, 2024c).

Küresel yoksulluğun azaltılması neredeyse durma noktasına gelmiş ve 2020–2030 dönemi kayıp bir on yıl olarak değerlendirilmektedir. Günümüzde dünya nüfusunun %8,5’i aşırı yoksulluk içinde yaşamaktadır; bu, kişi başına günlük 2,15 doların altında gelirle geçinenleri ifade etmektedir. Üst-orta gelirli ülkeler için daha uygun kabul edilen yoksulluk eşiğinde ise (kişi başına günlük 6,85 dolar) dünya nüfusunun %44’ü yoksulluk koşullarında bulunmaktadır. Bu yüksek standardın altında yaşayanların sayısı, nüfus artışı nedeniyle 1990’dan bu yana neredeyse değişmemiştir. Mevcut ilerleme hızına bakıldığında, aşırı yoksulluğun ortadan kaldırılması onlarca yıl sürecek; kişi başına günlük 6,85 doların üzerine çıkılması ise bir yüzyıldan daha uzun zaman alacaktır (World Bank, 2024).

Küreselleşme ekonomik büyüme ve entegrasyon için önemli fırsatlar sunarken, aynı zamanda gelir eşitsizliği, sosyal kutuplaşma ve adaletsizlik risklerini artırmaktadır. Bu durum, toplumsal barış ve sürdürülebilir kalkınma açısından kritik bir döneme işaret etmektedir. Eğer kapsayıcı, adil ve sosyal korumayı önceleyen politikalar geliştirilmezse, küreselleşmenin kazanan–kaybeden modeli toplumsal kırılganlığı derinleştirecektir. Bu nedenle küreselleşme sürecinin yeniden düşünülmesi ve mevcut toplumsal gerçekliklerle uyumlu kurallar, kurumlar ve politikaların oluşturulması zorunludur.

İşgücü Piyasalarında Dönüşüm

Küreselleşmenin en belirgin toplumsal etkilerinden biri, işgücü piyasalarındaki köklü dönüşümdür. Üretimin farklı coğrafyalara yayılması, dijital teknolojilerin iş süreçlerine entegre edilmesi ve otomasyon, geleneksel istihdam modellerini ciddi biçimde dönüştürmektedir. Bu süreç, işgücü güvencesizliğini artırmakta; gelir eşitsizliğinin derinleşmesine ve siyasi hoşnutsuzlukların yükselmesine zemin hazırlamaktadır.

Küresel tedarik zincirlerinin genişlemesi, özellikle gelişmiş ülkelerde imalat istihdamını olumsuz etkilemiştir. ABD’de 2000–2010 yılları arasında yaklaşık 5 milyon imalat işinin kaybolduğu tahmin edilmekte ve bu kayıpların önemli bir kısmı küreselleşme ile ilişkilendirilmektedir. Avrupa’da da benzer eğilimler görülmekte; tekstil, elektronik ve otomotiv gibi sektörlerde üretim tesislerinin Asya ve Doğu Avrupa’ya kayması, yerli işgücünü zor durumda bırakmaktadır (Robert E.S. vd., 2022 ve Handly K., 2024).

Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) 2024 raporuna göre, küresel işsizlik oranı 2023’te %5,1 olarak gerçekleşmiş, istihdam açığı ise 435 milyon kişiye ulaşmıştır. Bu rakam, resmi işsizlik istatistiklerinin iki katından fazlasını oluşturarak işgücü piyasasındaki yapısal sorunların boyutunu ortaya koymaktadır. 2023 yılında enformel ekonomide çalışanların sayısı 2 milyar 19 milyona yükselmiş ve bu durum küresel işgücünün yarısından fazlasının sosyal güvencelerden yoksun çalıştığını göstermektedir (ILO, 2024).

Teknolojik gelişmeler ve yapay zeka alanında yaşanan ilerlemeler işgücü piyasalarını yeniden şekillendirerek hem fırsatlar hem de riskler yaratmaktadır. Yapay zekâ, düşük gelirli ve orta gelirli ülkeler için hem fırsatlar hem de riskler barındırmaktadır. Özellikle dijital hizmetlerde insan sermayesini geliştirme ve yeni istihdam yaratma potansiyeli taşımaktadır. Ancak eşitsiz erişim ve benimseme süreçleri, eğitim, beceri ve sağlık alanlarındaki mevcut eşitsizlikleri daha da derinleştirebilir. Ayrıca yapay zekâ, erken profesyonelleşmeye yol açarak istihdamın düşük vasıflı hizmet işlerine kaymasına neden olabilir; bu da işsizlik ve yetersiz istihdam sorunlarını ağırlaştırma riski taşımaktadır (World Bank Group, 2025).

Sonuç olarak, küreselleşme ve teknolojik dönüşüm işgücü piyasalarında köklü değişimler yaratırken, güvencesiz istihdam biçimlerinin yaygınlaşması ve gelir eşitsizliğinin derinleşmesi toplumsal kırılganlıkları artırmaktadır. Özellikle enformel ekonomide çalışanların artışı, sosyal koruma mekanizmalarının yetersizliğini gözler önüne sermektedir. Bu nedenle, küreselleşmenin

olumsuz etkilerini azaltmak ve fırsatlarını daha kapsayıcı hale getirmek için güçlü sosyal politikalar, etkin yeniden eğitim programları ve gelir dağılımını dengeleyici mekanizmalar hayati önem taşımaktadır.

Siyasi Gerilimler ve Popülizmin Yükselişi

Küreselleşmenin değişen dinamikleri, yalnızca ekonomik ve sosyal alanlarda değil, aynı zamanda siyasi coğrafyada da derin etkiler yaratmaktadır. Gelir eşitsizliğinin artması, işgücü piyasalarında güvencesizliğin yaygınlaşması ve küresel rekabetin sıfır toplamı bir oyuna dönüşmesi, bireylerde güvensizlik, öfke ve kurumlara yönelik şüpheleri güçlendirmektedir.

Son yirmi yılda, devlet temelli silahlı çatışmalar ve jeoekonomik gerilimler, dönemsel dalgalanmalara rağmen yüksek seviyelerde seyretmiştir. Günümüzde jeopolitik riskler, özellikle çatışmaların kötüleşebileceği veya farklı bölgelere yayılabileceği algısı, kısa vadeli endişelerin başında gelmektedir. Bununla birlikte, eşitsizlik gibi toplumsal riskler de küresel gündemin üst sıralarında yer almaya devam etmektedir. Artan toplumsal kutuplaşma, bireylerin görüşlerini daha sert hale getirmekte ve politika yapım süreçlerini doğrudan etkilemektedir. Bu gelişmeler, küreselleşmenin yarattığı ekonomik belirsizliklerin popülist hareketleri beslediğini ve demokratik kurumların işleyişini zorlaştırdığını göstermektedir (WEF, 2025).

Yeni teknolojiler, doğru kullanıldığında küresel çevreyi koruma mücadelesinde önemli bir avantaj sağlayabilir. Ancak yanlış yönlendirildiklerinde, dikkatleri gerçek çözümlerden uzaklaştırarak sorunları daha da ağırlaştırma riski taşırlar. Dolayısıyla teknolojinin dünyamızı nasıl şekillendireceği önceden belirlenmiş değildir. İklim değişikliğinin etkilerinde olduğu gibi, devrim niteliğindeki teknolojik gelişmeler de kaçınılmaz bir bozulma sürecini temsil etmek zorunda değildir. Aksine, toplumsal irade ve doğru politikalarla bu teknolojiler çevresel baskıları azaltacak şekilde yönlendirilebilir. Sonuçta, hem teknolojiyi hem de gezegenimizin geleceğini şekillendirme gücü kolektif olarak bizim elimizdedir (UNDP, 2025).

Dünya Ekonomik Forumu (WEF), popülizmin yükselişini yalnızca siyasi bir olgu olarak değil, aynı zamanda küresel işbirliğinin zayıflamasıyla doğrudan bağlantılı bir süreç olarak değerlendirmektedir. Hükümet politikalarının yetersiz kaldığı veya öyle algılandığı ekonomilerde, popülist hareketler; geleceğinde sınırlı fırsat gören alt ve orta sınıfların hayal kırıklığından beslenmektedir (WEF, 2024).

Sosyal Adalet ve Kapsayıcı Küreselleşme Çağrısı

Küreselleşme, son yıllarda eşitsizlikleri artıran ve bazı kesimleri dışlayan etkileri nedeniyle uluslararası toplumda yoğun biçimde tartışılmaktadır. COVID-19 pandemisi, mevcut küresel sistemin ne kadar kırılgan olduğunu göstermiştir. Bu durum, daha kapsayıcı bir küreselleşme anlayışına yönelik çağrılarını güçlendirmiştir. Kapsayıcı küreselleşme, yalnızca ekonomik büyümeyi değil; aynı zamanda herkesin fırsatlara erişimini, çevresel sürdürülebilirliğin korunmasını ve toplumsal refahın adil biçimde paylaşılmasını hedefleyen bir küresel düzeni ifade etmektedir.

Agarwal, kapsayıcı büyüme için şunları söylemektedir: “Kapsayıcı büyüme, ekonomik gelişmenin yalnızca rakamsal büyüme ile sınırlı olmadığını vurgulayan bir yaklaşımdır. Bu anlayış, yoksulluğun azaltılmasını temel hedef olarak görür. Aynı zamanda, farklı nesiller arasında fırsat eşitliğini sağlamayı amaçlar. Ekonomik özgürlüklerin korunması da bu sürecin önemli bir unsurudur. Sonuç olarak kapsayıcı büyüme, ulusal serveti artırırken toplumsal refahın adil biçimde paylaşılmasını hedefler (Agarwal, 2024).”

UN’nin, “Dünya Sosyal Raporu Yönetici Özeti” yazısında, sosyal kalkınma alanındaki ilerleme günümüzde ciddi tehditlerle karşı karşıyadır. Ülkeler, İkinci Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi’ne hazırlanırken, kalkınmanın merkezine insanı yerleştirme vizyonu, ilk Zirve’den otuz yıl sonra bile önemini korumaktadır. Bu vizyon, Milenyum Bildirgesi ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi gibi küresel anlaşmaların şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Yoksulluğun ortadan kaldırılması, istihdamın artırılması, eşitsizliklerin azaltılması ve kapsayıcı toplumların inşa edilmesi, sosyal kalkınmanın temel hedefleri olarak küresel gündemde yer almaya devam etmektedir. 1995’ten bu yana bu hedefler doğrultusunda önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Ancak son yıllarda yaşanan gelişmeler, bu kazanımların geriye gitmesine yol açmış ve sosyal kalkınmanın birçok hedefini risk altına sokmuştur (UN, 2024).

Kapsayıcı küreselleşmenin bir diğer boyutunu oluşturan teknoloji ve çevresel sürdürülebilirlik konusu ile ilgili olarak, OECD’nin, “Yükseköğretimde Beceri Kazanma ve Yeniden Beceri Kazanmanın Rolü” çalışmasında, “Dijital ve yeşil dönüşümler, yeni çözümler ve yüksek kaliteli işler için inovasyona dayanır. Bu süreçte çalışanların hem teknolojik bilgiye hem de değişen koşullara uyum sağlama becerisine ihtiyaç vardır. Dönüşümler uzun vadede üretkenliği ve refahı artırabilir, ancak bazı işleri ortadan kaldırarak eşitsizlikleri büyütebilir. Bu risklere karşı, yeniden eğitim ve beceri geliştirme çalışmaları kritik öneme sahiptir (OECD, 2024c).” denilmektedir.

Kapsayıcı küreselleşme, büyümeyi toplumun tüm kesimlerini içine alan, çevreyi koruyan ve nesiller arası adaleti gözetken bir yapıya dönüştürmeyi hedefler. Bunun için uluslararası kurumların reformu, sosyal koruma sistemlerinin güçlendirilmesi ve kapsayıcı politikaların uygulanması gereklidir. Ancak bu şekilde mevcut eşitsizliklere ve güvencesizliklere sürdürülebilir çözümler üretilebilir.

Sonuç

Son otuz yılda küreselleşme, sadece ekonomiyle sınırlı kalmayıp sosyal, politik ve kültürel alanlarda da derin etkiler yaratmıştır. Ticaretin yavaşlaması, tedarik zincirlerinin kırılganlaşması ve ABD–Çin rekabeti küresel istikrarı zayıflatmıştır. Bu süreçte gelir ve servet eşitsizliği büyümüş, toplumsal uyum ve güven açısından ciddi riskler ortaya çıkmıştır. Eşitsizlik, artık yapısal bir sorun olarak görülmekte ve kapsayıcı ekonomik büyümenin önemini daha da artırmaktadır.

Küreselleşmenin toplumsal etkileri birbirine bağlı ve karmaşık biçimde ortaya çıkmaktadır. Gelir eşitsizlikleri orta sınıfa zayıflatmış, işgücü piyasalarındaki dönüşüm ise milyonlarca kişiyi güvencesiz çalışmaya itmiştir. Bu kırılganlıklar, siyasette popülizmin ve aşırı akımların yükselmesine yol açmış, uluslararası işbirliğine olan güveni azaltmıştır. Ancak sorunların görünür hale gelmesi, kapsayıcı küreselleşme çağrısını güçlendirmiştir. IMF, Dünya Bankası, OECD ve Birleşmiş Milletler gibi kurumlar, büyümenin niteliği ve adil dağılımına odaklanan yeni politikalar geliştirmekte; paydaş kapitalizmi ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri ise daha adaletli bir küreselleşme için umut vermektedir.

Kapsayıcı küreselleşme, günümüz sorunlarına ortak bir çözüm yaklaşımı olarak öne çıkmaktadır. Bu vizyon, gelir ve fırsat eşitliğini artırmayı, işgücü piyasalarını adil hale getirmeyi ve teknolojik dönüşümün olumsuz etkilerini sosyal politikalarla dengelemeyi amaçlar. Ayrıca uluslararası kurumların daha temsilî ve etkin olmasını hedefler. Ekonomik büyümenin toplumun tüm kesimlerine yansması, toplumsal huzuru ve demokratik istikrarı güçlendirirken sürdürülebilir kalkınmayı da destekler. Bu nedenle küreselleşmede asıl mesele, refahın nasıl ve kimler arasında paylaşıldığıdır. Bu yaklaşım, daha adil ve kapsayıcı bir küresel düzen için yol gösterici bir çerçeve sunacaktır.

Kaynakça

Agarwal, R., (2024), *What Is Inclusive Growth?*, Mart, 2024. <https://www.imf.org/-/media/files/publications/fandd/article/2024/03/b2b0324.pdf> E.T., 04.12.2025

Aiyar, Shekhar, Ilyina, Anna, and others (2023). *Goeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism*. Staff Discussion Note SDN/2023/001. International Monetary Fund, Washington, DC. <https://www.imf.org/-/media/files/publications/sdn/2023/english/sdnea2023001.pdf> E.T., 24.11.2025

Attinasi, MG. vd., (2023), *Friend-Shoring Global Value Chains: A Model-Based Assessment*, *ECB Economic Bulletin*, Issue 2/2023, https://www.ecb.europa.eu/press/economic-bulletin/focus/2023/html/ecb.ebbox202302_03~d4063f8791.en.html E.T., 04.12.2025

Baldwin, R., (2019), *The Globotics Upheaval Globalization, Robotics, and The Future of Work*, Oxford University Press.

Bhagwati, J. N., (2004), *In Defense of Globalization*, Oxford University Press,

Deloitte (2025), *Hindistan Ekonomik Görünümü*, Ekim 2025, <https://www.deloitte.com/us/en/insights/topics/economy/asia-pacific/india-economic-outlook.html> E.T., 02.12.2025

Friedman, L., (2010), *Dünya Düzdür*, Boyner Yayınları, 6. Baskı.

Handley K., (2024), *What Happened To U.S. Manufacturing? The Evidence On Technology, Trade, And Structural Change*, Economic Innovatiaon Group, July 2024. <https://eig.org/wp-content/uploads/2024/07/TAWP-Handley.pdf> E.T., 03.12.2025

Huwart, J.Y. and L. Verdier (2013), *Economic Globalisation: Origins and Consequences*, OECD Insights, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264111899-en> E.T., 26.11.2025

ILO (International Labour Organization) (2024), *World Employment and Social Outlook: Trends 2024*. Geneva: International Labour Office, 2024. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40dgreports/%40inst/documents/publication/wcms_908142.pdf E.T., 03.12.2025

IMF (International Monetary Fund) (2023). *World Economic Outlook: A Rocky Recovery*. Washington, DC. April. <https://www.imf.org/en/-/media/files/publications/weo/2023/april/english/text.pdf> E.T., 23.11.2025

IMF (International Monetary Fund) (2024). *IMF Annual Report 2024* <https://cdn.sanity.io/files/yg4ck731/production/305c76ee35a5e231ed9b2720ff64d8f980a4101e.pdf/English%202024%20IMF%20Annual%20Report.pdf> E.T., 24.11.2025

IMF (International Monetary Fund) (2024b). *Intergovernmental Group of Twenty-Four on International Monetary Affairs and Development* <https://www.imf.org/en/news/articles/2024/04/16/cm041624-intergovernmental-group-of-twenty-four-on-international-monetary-affairs-and-development> E.T., 22.11.2025

IMF (International Monetary Fund) (2024c). *G-20 Background Note On The Impact Of Growth On Inequality And Social Outcomes* <https://www.imf.org/external/np/g20/pdf/2024/072224.pdf> E.T., 02.12.2025

IMF (International Monetary Fund) (2025). *NAC Raporu, Report To Congress From The Chairman Of The National Advisory Council On International Monetary And Financial Policies* <https://home.treasury.gov/system/files/136/2025-NAC-Report.pdf> E.T., 23.11.2025

IMF (International Monetary Fund) (2025b). *World Economic Outlook: Global Economy in Flux, Prospects Remain Dim*. Washington, DC. October. <https://www.imf.org/-/media/files/publications/weo/2025/october/english/text.pdf> E.T., 23.11.2025

IMF (International Monetary Fund). (2025c). *Fiscal Monitor: Spending Smarter: How Efficient and Well-Allocated Public Spending Can Boost Economic Growth*. Washington, DC: IMF, October. <https://www.imf.org/-/media/files/publications/fiscal-monitor/2025/october/english/text.pdf> E.T., 02.12.2025

OECD (2023), *Risks And Opportunities Of Reshaping Global Value Chains*, Economics Department Working Papers No. 1762, By David Crowe and Łukasz Rawdanowicz, https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/06/risks-and-opportunities-of-reshaping-global-value-chains_01d5e227/f758afe8-en.pdf E.T., 24.11.2025

- OECD (2023b), *OECD Economic Outlook*, Volume 2023 Issue 1, No. 113, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/ce188438-en>. E.T., 22.11.2025
- OECD (2023c), *OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2023: Enabling Transitions in Times of Disruption*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/0b55736e-en>. E.T., 25.11.2025
- OECD (2024), *The Secretary-General's Report To Ministers On OECD Global Relations, Meeting of the Council at Ministerial Level, 2-3 May 2024*, [https://one.oecd.org/document/C/MIN\(2024\)3/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C/MIN(2024)3/FINAL/en/pdf) E.T., 25.11.2025
- OECD (2024b), *Multilateral Development Finance 2024*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/8f1e2b9b-en>. E.T., 26.11.2025
- OECD (2024c), *The Role Of Upskilling Or Reskilling In Higher Education*, https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/07/promoting-green-and-digital-innovation_986b39b4/feb029df-en.pdf E.T., 04.12.2025
- OECD/United Nations (2025), *32nd OECD/UNCTAD Report On G20 Investment Measures*, https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/11/32nd-oecd-unctad-report-on-g20-investment-measures_68fca562/244e1154-en.pdf E.T., 25.11.2025
- OECD/United Nations (2025b), *Cuts In Official Development Assistance OECD Projections For 2025 And The Near Term Policy Brief* https://www.oecd.org/en/publications/cuts-in-official-development-assistance_8c530629-en/full-report.html E.T., 25.11.2025
- OECD (2025c), *FDI In Figures* https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/04/fdi-in-figures-april-2025_bc1bf149/d5a76fd0-en.pdf E.T., 02.12.2025
- OECD (2025d), *OECD Economic Outlook*, Interim Report September 2025: Finding the Right Balance in Uncertain Times, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/67b10c01-en>. E.T., 02.12.2025
- PiB (Press Information Unit) (2024), *India's Rise: A New Era of Economic Prosperity*, <https://www.pib.gov.in/PressNoteDetails.aspx?NoteId=153357&ModuleId=3®=3&lang=2> E.T., 22.11.2025
- PwC (2023), *PwC's Global Risk Survey 2023*, <https://www.pwc.com.tr/global-risk-survey-2023> E.T., 22.11.2025
- Robert E.S. vd., (2022), *Botched Policy Responses To Globalization Have Decimated Manufacturing Employment With Often Overlooked Costs For Black, Brown, And Other Workers Of Color*, Economic Policy Institute, January 31, 2022, <https://www.epi.org/publication/botched-policy-responses-to-globalization/> E.T., 03.12.2025
- Rodrik, D., (2011), *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*, W.W. Norton & Company.

- Stiglitz, J.E., (2002), *Globalization and Its Discontents*, W.W. Norton & Company,
- Scull, D., (2025), *The World Bank Climate Change Action Plan 2026–2030: Extension and Enhancement*, <https://www.e3g.org/publications/world-bank-climate-change-action-plan-2026-2030-extension-enhancement/> E.T., 23.11.2025
- UN (United Nations) (2024), *The Sustainable Development Goals Report 2024*, <https://unstats.un.org/sdgs/report/2024/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2024.pdf> E.T., 23.11.2025
- UN (United Nations) (2024), *World Social Report Executive Summary*, https://desapublications.un.org/sites/default/files/publications/2024-10/DESA-World-Social-Report_2024_ES.pdf E.T., 04.12.2025
- UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) (2023). *The Trade and Development Report 2023: Growth, Debt and Climate – Realigning the Global Financial Architecture*, https://unctad.org/system/files/official-document/tdr2023_en.pdf E.T., 25.11.2025
- UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) (2024). *The Trade and Development Report 2024: Rethinking Development In The Age Of Discontent*, https://unctad.org/system/files/official-document/tdr2023_en.pdf E.T., 26.11.2025
- UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) (2024b). *World Investment Report 2024 - Investment Facilitation And Digital Government*, https://unctad.org/system/files/official-document/wir2024_overview_en.pdf E.T., 02.12.2025
- UNDP (United Nations Development Programme) (2025), *The 2025 Human Development Report*, <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2025reporten.pdf> E.T., 03.12.2025
- WEF (World Economic Forum) (2024), *The Global Risks Report 2024*, <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/>. E.T., 24.11.2025
- WEF (World Economic Forum) (2025), *The Global Risks Report 2025*, https://reports.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2025.pdf E.T., 03.12.2025
- World Bank Group (From the World Bank Malaysia Hub) Research and Policy Briefs, “Global Trade: Slowdown, Factors, and Policies”, *Dorina Georgieva, Norman V. Loayza, and Fabian Mendez-Ramos*, No:12, Şubat 2018.
- World Bank (2024). *Poverty, Prosperity, and Planet Report 2024: Pathways Out of the Polycrisis*. Washington, DC: World Bank. doi:10.1596/978-1-4648-2123-3 E.T., 02.12.2025
- World Bank (2025). *Global Economic Prospects, June 2025*. Washington, DC: World Bank. doi: 10.1596/978-1-4648-2193-6. E.T., 25.11.2025
- World Bank Group (2025). *Digital Progress and Trends Report 2025: Strengthening AI Foundations*. Washington, DC: World Bank. doi: 10.1596/978-1-4648-2264-3 E.T., 03.12.2025

WTO (World Trade Organization) (2023). *World Trade Report 2023: Re-globalization For A Secure, Inclusive And Sustainable Future*.
https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/wtr23_e/wtr23_e.pdf E.T., 23.11.2025

WTO (World Trade Organization) (2023). *The Global Value Chain Development Report 2023: Resilient and Sustainable GVCs in Turbulent Times*
https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/gvc_dev_rep23_e.pdf E.T., 25.11.2025

WTO (World Trade Organization) (2024), *Global Trade Outlook and Statistics, April 2024*,
https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/trade_outlook24_e.pdf E.T., 25.11.2025

WTO (World Trade Organization) (2024), *Overview Of Developments In The International Trading Environment, Trade Policy Review Body, WT/TPR/OV/27, Kasım 2024*
<https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/TPR/OV27.pdf&Open=True>
E.T., 24.11.2025

WTO (World Trade Organization) (2025), *Report On G20 Trade Measures, Kasım 2025*
https://www.wto.org/english/news_e/news_docs/32nd_WTO_Report_on_G20_Trade_Measures.pdf
E.T., 26.11.2025

Giriş

Günümüz küresel jeopolitik ortamında dünya ekonomisi artan belirsizlikler ve gerilimlerin etkisi altındadır. IMF'nin 2025 Küresel Finansal İstikrar Raporu'na göre, COVID-19 pandemisi, küresel enflasyon süreci ve Rusya-Ukrayna savaşı gibi ardışık şoklar karşısında sistem dayanıklılığını koruyabilmiştir. Ancak büyük ölçekli jeopolitik riskler makrofinansal istikrar için ciddi tehditler oluşturmaya devam etmektedir. Son dönemde gümrük vergileri gibi ekonomik politikadaki belirsizlikler, sistemin direncini yeniden sınamaktadır. Ayrıca finansal kırılganlıklar ile yüksek kamu borcu arasındaki etkileşim, küresel ölçekte endişe verici bir tablo ortaya koymakta ve olası şokların etkilerini ağırlaştırma potansiyeli taşımaktadır (IMF, 2025). Bu nedenle çalışma, jeopolitik gerilimler ve küresel güç dengelerindeki dönüşümün ekonomi üzerindeki etkilerini anlamak için analitik bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

Küresel ekonomi, finansal kırılganlıklar, yüksek borç yükleri ve piyasa dalgalanmaları nedeniyle yeni bir kriz riskiyle karşı karşıyadır. Gelişmekte olan ülkeler, artan dış borç ve faiz belirsizlikleri nedeniyle sermaye çıkışları yaşarken; bankacılık sistemlerindeki zayıflıklar finansal bulaşma riskini artırmaktadır. Dünya Bankası'nın 2024 Küresel Ekonomik Görünüm Raporu, ticaret engelleri ve belirsiz politika ortamının küresel büyümeyi yavaşlattığını vurgulamaktadır. Ticaret kısıtlamalarının artması veya belirsizliğin sürmesi, büyümeyi daha da zayıflatılabilir ve finansal stresi derinleştirebilir. Ayrıca büyük ekonomilerde düşük büyüme, çatışmaların şiddetlenmesi ve aşırı hava olayları ek riskler oluşturmaktadır. Bu nedenle, kırılgan gelişmekte olan piyasa ekonomilerinin koşullarını iyileştirmek ve iklim değişikliği gibi yapısal sorunları ele almak için küresel politika koordinasyonu gereklidir (World Bank, 2025).

Teknolojik dönüşüm ve dijitalleşme, ekonomik verimlilik için önemli fırsatlar sunarken yeni riskler de doğurmaktadır. Yapay zekâ ve veri odaklı süreçler üretkenliği artırabilse de, kritik altyapılara yönelik siber saldırılar ve işgücü piyasasında yaşanabilecek kayıplar toplumsal uyumu zayıflatmaktadır. Bu dengesizlikler, özellikle gelişmekte olan bölgelerde dijital uçurumu derinleştirmekte ve yenilik kapasitesini sınırlamaktadır. OECD'nin 2024 Dijital Ekonomi Görünüm Raporu, siber güvenlik açıklarının küresel tedarik zincirleri için ciddi tehditler oluşturduğunu, kadınların düşük temsilinin dijital inovasyonu engellediğini ve gizlilik endişelerinin dijital katılımı azalttığını vurgulamaktadır (OECD, 2024). Dolayısıyla teknoloji ve siber güvenlik riskleri, küresel jeopolitik ve ekonomik risklerin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

¹ “Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde dilsel düzenleme ve ifade netliğini artırmak amacıyla yapay zekâ tabanlı araçlardan sınırlı ölçüde faydalanılmıştır. Çalışmanın bilimsel içeriği, analizleri ve yorumları tamamen yazara aittir.”

² Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisat Politikası ABD, bulentdarici@kmu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9110-0020>.

Sosyo-çevresel faktörler, iklim değışikliğı, kaynak kıtlığı, sosyal eşitsizlikler ve göç baskıları yoluyla küresel istikrarı tehdit etmektedir. Dünya Bankası ve Dünya Ekonomik Forumu'nun analizlerine göre, iklim kaynaklı sağlık ve üretkenlik kayıpları 2050'ye kadar 1,5 trilyon dolara ulaşabilir (WEF, 2025). Bu durum, gıda ve tarım, enerji, altyapı ve sosyal politikalar açısından uzun vadeli kırılganlıklar yaratmaktadır. Dolayısıyla sosyo-çevresel risklerin ekonomik analizlerle birlikte ele alınması, sürdürülebilirlik ve kalkınma hedeflerinin güçlendirilmesi için kritik önemdedir.

Bu çalışma, jeopolitik belirsizlikler, finansal kırılganlıklar, teknolojik dönüşüm ve sosyo-çevresel riskler olmak üzere dört temel boyutu ele almaktadır. Amaç, bu unsurların birbirleriyle olan etkileşimlerini bütüncül bir bakış açısıyla incelemek ve küresel ekonomi ile toplumsal istikrar üzerindeki etkilerini kapsamlı biçimde değerlendirmektir.

Literatür

Küresel ekonomik düzen, son on yılda hızlanan güç dengesi değışimleri ve jeopolitik rekabetler sonucunda yeniden şekillenmektedir. Dünya Bankası'nın (2025) raporu, jeopolitik parçalanma ve ticaret kısıtlamalarının küresel büyümeyi sınırladığını ve özellikle gelişmekte olan ekonomiler üzerinde olumsuz etkiler yarattığını vurgulamaktadır. IMF'nin (2023) bulguları, büyük güçler arasındaki rekabetin uluslararası ticaret sistemini bölümlere ayırarak küresel tedarik zincirlerinde kırılganlıklar oluşturduğunu, özellikle ABD-Çin teknoloji ve ticaret rekabetinin değer zincirlerini yeniden yapılandırıldığını göstermektedir. OECD (2024b), ticaret savaşlarının yalnızca doğrudan taraf ülkeleri değil, küresel tedarik zincirine entegre tüm ekonomileri etkilediğini; yaptırımların ve kısıtlamaların ise yüksek teknoloji ürünleri ve stratejik malzemelerde tedarik güvenliğini tehdit ettiğini belirtmektedir. UNCTAD'ın (2024) raporu, ticaret sistemindeki parçalanmanın gelişmekte olan ülkeler için özel zorluklar yarattığını ve enerji ile gıda güvenliğinin jeopolitik rekabetin merkezine yerleşerek enflasyonist baskıları artırdığını ortaya koymaktadır. Deloitte (2023) ise enerji güvenliğinin yeniden tanımlandığı bu dönemde, enerji bağımsızlığı arayışlarının yeni ekonomik ittifakları ve bölgesel iş birliklerini teşvik ettiğini analiz etmektedir.

Pandemi sonrası dönemde artan borç düzeyleri, küresel finansal sistemin kırılganlığını daha görünür hale getirmiştir. IMF (2024) Mali Monitör Raporu'na göre, küresel kamu borcunun hızla arttığını ve 100 trilyon doları aşması beklediğini ifade etmektedir. Bu artış eğilim devam ederse, borcun dünya ekonomisine oranının önümüzdeki on yıl içinde %100'e yaklaşarak pandemi dönemindeki zirveyi geçebileceğini öngörmektedir. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelere borçların sürdürülebilirliği konusunda ciddi endişeler yaratmaktadır. Dünya Bankası'nın (2023) verileri, düşük ve orta gelirli ülkelerin dış borç stokunun 9 trilyon doları aştığını ve artan borç ödemelerinin sosyal ve altyapı harcamalarını sınırladığını göstermektedir. IMF'nin Finansal İstikrar Raporu (2023b), bankacılık sektöründe görülen stres sinyallerinin sistemik risklere dönüşme potansiyeli taşıdığını ve düzenlemelerin güçlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Dijital dönüşüm, ekonomik fırsatlar yaratırken aynı zamanda yeni risk alanlarını da gündeme getirmektedir. WEF (2024), Dünya Ekonomik Forumu’nun 2024 Küresel Riskler Raporu’na göre siber saldırılar ile yanlış ve yanıltıcı bilgi, önümüzdeki iki yıl için en yüksek olasılığa sahip küresel riskler arasında yer almaktadır. Aynı raporda, kritik altyapılarda yaşanabilecek siber güvenlik zafiyetlerinin, gelecek on yıl içinde en ciddi etkilere yol açabilecek risklerden biri olduğu belirtilmektedir. Bu bulgular, finansal sistemler ve kamu hizmetleri gibi hayati sektörlerin siber tehditler karşısında savunmasız olduğunu göstermektedir. OECD (2023) Dijital Ekonomi Görünümü raporu, yapay zekâ teknolojilerinin işgücü piyasalarında köklü dönüşümlere yol açacağını ve bu durumun sosyal koruma sistemleri üzerinde önemli bir baskı yaratacağını öngörmektedir.

İklim değişikliği ve sosyal eşitsizlikler, küresel ekonomik istikrarı tehdit eden uzun vadeli riskler arasında öne çıkmaktadır. IPCC’nin (2023) raporları, iklim değişikliğinin ekonomik maliyetinin giderek arttığını ve acil eylem gerektirdiğini vurgulamaktadır. Dünya Bankası Grubu’nun (2023) tarihli “Climate and Development: An Agenda for Action” raporu, iklim değişikliğinin küresel yoksulluğu artırabileceğini vurgulamaktadır. Rapora göre, harekete geçmekte gecikilirse maliyetler daha da yükselecektir. OECD (2023b), gelişmiş ülkelerde dahi gelir dağılımının bozulduğunu, sosyal hareketliliğin azaldığını ve eşitsizliklerin ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyerek sosyal uyumu zayıflattığını belirtmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin (UNHCR) 2024 yılında yayımladığı Küresel Eğilimler Raporu, zorla yerinden edilmenin küresel ölçekte kritik bir boyuta ulaştığını ortaya koymaktadır. Rapora göre, 2023 yılı sonunda savaş, çatışma ve zulüm nedeniyle yerinden edilen kişi sayısı 117,3 milyonu aşmıştır. UNHCR, iklim değişikliği ve doğal afetlerin mevcut kırılganlıklarla birleşerek gelecekte yerinden edilme süreçlerini daha da hızlandırabileceği uyarısında bulunmaktadır. ILO (2023), kırılgan istihdam ve gayri resmi sektörün büyüklüğünün sosyal koruma açıklarını derinleştirdiğini, pandemi sonrası dönemde emek piyasalarında kutuplaşmanın arttığını ifade etmektedir.

Jeopolitik Gerilimler, Ticaret Savaşları ve Küresel Güç Dönüşümü

Küresel ekonomik düzen, son yıllarda derin bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Bu sürecin merkezinde büyük güçler arasındaki rekabet, ticaret politikalarındaki keskin değişimler ve stratejik kaynakların kontrolüne yönelik artan mücadeleler bulunmaktadır. Jeopolitik gerilimler, yalnızca siyasi ilişkileri değil, aynı zamanda küresel ekonomik istikrarı, ticaret akışlarını ve tedarik zincirlerini de doğrudan etkilemektedir. Bu bölüm, güç dengelerindeki kaymaların ekonomik sonuçlarını, ticaret savaşlarının yarattığı belirsizlikleri ve enerji ile gıda güvenliği bağımlılıklarının ortaya çıkardığı kırılganlıkları kapsamlı biçimde ele almaktadır.

Dünya Bankası’nın Küresel Ekonomik Görünüm raporları, jeopolitik parçalanmanın küresel büyüme üzerinde olumsuz etkiler yarattığını sistematik biçimde ortaya koymaktadır. Ticaret engellerinin artması, yatırım ortamındaki belirsizliklerin yükselmesi ve uluslararası işbirliğinin

zayıflaması, ekonomik performansı sınırlayan temel faktörler olarak öne çıkmaktadır (World Bank, 2024). Jeopolitik gerilimlerin yol açtığı ekonomik parçalanma eğilimleri, uzun vadede küresel refah üzerinde ciddi maliyetler doğurabilir. Uluslararası Para Fonu (IMF) uzmanlarının analizlerine göre, küresel ekonominin özellikle teknoloji ve ara mal ticaretinde iki kutuplu bir yapıya dönüşmesi halinde, bu “uzun vadeli teknolojik parçalanma” yıllık küresel ekonomik çıktıda kalıcı olarak yaklaşık %7’lik bir kayba neden olma potansiyeline sahiptir (Bolhuis vd., 2023). Bu gösterge, jeopolitik risklerin yalnızca stratejik veya askeri düzlemde değil, aynı zamanda ekonomik bütünleşmenin sağladığı temel faydaları tersine çevirerek somut ve ölçülebilir bir refah kaybı tehdidi oluşturduğunu göstermektedir.

Büyük güç rekabetleri (ABD–Çin, Rusya–Avrupa)

Yirmi birinci yüzyılın en belirgin dinamiklerinden biri, küresel güç dengelerinde yaşanan yapısal değişimdir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki stratejik rekabet, küresel ekonomik ilişkilerin yeniden şekillenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır. Bu rekabet, ticaret ve yatırım politikalarından teknoloji transferine, finansal sistemlerden uluslararası kurumların işleyişine kadar geniş bir alanda etkisini göstermektedir.

Küresel ekonominin yapısal işleyişini tehdit eden en önemli jeopolitik risk, büyük güçler arasında derinleşen stratejik rekabettir. Bu rekabetin merkezinde, Amerika Birleşik Devletleri ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında, teknolojik üstünlükten ticaret ve yatırım kurallarına kadar uzanan kapsamlı bir mücadele yer almaktadır. Bu mücadele, küresel ekonomi ve teknoloji ekosistemlerinin kutuplaşmasını hızlandırmakta, şirketleri belirsiz bir ortamda stratejik tercihler yapmaya zorlamaktadır. Dünya Ekonomik Forumu (WEF), bu olguyu “küresel kutuplaşmanın artması ve teknolojik gelişmelerin yeterince denetlenememesi, toplumların ortak bir “gerçek” anlayışı üzerinde anlaşmasını giderek zorlaştırmaktadır. Bu durum, neyin doğru kabul edileceği konusundaki güveni sarsmakta ve hem bireyler hem de toplumlar için ciddi anlaşmazlık ve güvensizlik riski oluşturmaktadır” şeklinde vurgulamaktadır (WEF, 2024).

Pandemi ve Rusya-Ukrayna Savaşı'nın tetiklediği art arda gelen krizler, enerji sektöründe derin sarsıntılara ve belirsizliğe neden olmuştur. Bu durum, politika yapıcılarını enerji güvenliğini sağlamaya ve kısa vadeli şokları hafifletmeye yöneltirken, aynı zamanda temiz enerjiye geçişin aciliyetini ve jeopolitik risklerin küresel ekonomik istikrar üzerindeki kalıcı tehdidini ortaya koymuştur (IEA, 2023).

Ticaretin parçalanması ve artan ticaret politikası belirsizliği, küresel büyüme için ciddi bir risk oluşturmaktadır. Ticaret kısıtlamaları, en düşük maliyetli tedarikçiden uzaklaşmaya ve küresel tedarik zincirlerinde aksamalara yol açmaktadır. Bu durum, teknolojik yayılımı ve yoksulluğun azaltılmasını engelleyerek refah kayıplarına neden olmaktadır. Rusya-Ukrayna savaşı sonrası bloklar arası ticaret ve yatırım akışları azalmış, çeşitlendirme politikaları ise daha karmaşık ve verimsiz tedarik zincirleri yaratmıştır. Kısa vadede belirsizlik yatırımları yavaşlatırken, uzun vadede sermaye getirilerini

düşürerek verimlilik artışını sınırlamaktadır. Çokuluslu şirketler üretimlerini yakın bölgelere kaydırma eğilimi gösterirken, bu gelişmeler küreselleşmenin faydalarını aşındırmakta ve özellikle yoksul ülkeler için dezavantaj yaratmaktadır (World Bank, 2024).

Ticaret Kısıtlamaları, Yaptırımlar ve Tedarik Zinciri Sorunları

Küresel ticaret sistemi son yıllarda önemli bir dönüşüm geçirmektedir. Serbest ticaret anlayışının yerini, stratejik çıkarlar ve ekonomik güvenlik öncelikleri alan politikalar almaktadır. Bu süreçte gümrük tarifeleri, tarife dışı engeller, ihracat kontrolleri ve ekonomik yaptırımlar ticaret politikalarının başlıca araçları haline gelmiştir. Söz konusu değişim, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan çok taraflı ticaret düzeninin temel ilkelerini zayıflatmaktadır.

G20 ülkelerinde ticareti kısıtlayıcı önlemler son yıllarda belirgin biçimde artmıştır. İhracat kısıtlamaları, özellikle pandemi döneminde ve Ukrayna'daki savaş ile gıda güvenliği krizinin etkisiyle 2020'den itibaren hızla çoğalmış, inceleme döneminde yeni önlemlerin sayısında bir yavaşlama görülse de mevcut kısıtlamalar G20 mal ihracatının %1,3'ünü ve dünya ihracatının %0,9'unu etkilemiştir. Benzer şekilde, ithalat kısıtlamaları 2009'dan bu yana düzenli olarak artmış ve 2024 itibarıyla bu önlemler kapsamında kalan ticaretin değeri 2,328 milyar ABD doları ile toplam G20 ithalatının %12,7'sine ve dünya ithalatının %9,4'üne karşılık gelmiştir. Bu oran, bir önceki raporda kaydedilen 2,287 milyar ABD doları ve dünya ithalatının %9,1'inden daha yüksektir (WTO, 2024).

Ekonomik yaptırımların giderek yaygınlaşan kullanımı, küresel ticaret sistemine belirsizlik getirmektedir. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) da 2023 Ticaret ve Kalkınma Raporu'nda, bu sistemik risk bağlamını oluşturan üç temel yapısal zorluğu şöyle sıralamaktadır: (a) genel küresel büyümenin yavaş olduğu bir dönemde, büyük ekonomilerin farklı toparlanma süreçleri geçirmesi; (b) gelir ve servet dağılımındaki eşitsizliklerin derinleşmesi; (c) gelişmekte olan ülkelerdeki borç yükünün artması ve bunun sonucunda ekonomik politika yapma kapasitelerinin (politika özerkliğinin) zayıflaması. Bu yapısal sorunlar, ekonomik, çevresel ve jeopolitik risklerin birbirini beslemesine ve daha karmaşık hale gelmesine katkıda bulunmaktadır. Tüm bu etkenler bir araya geldiğinde, özellikle gelişmekte olan ekonomilerin önündeki büyüme perspektifleri daha da belirsizleşmekte ve riskli bir görünüm kazanmaktadır (UNCTAD, 2023).

Ticaret kısıtlamaları ve ekonomik yaptırımlar, küresel ekonominin parçalanma riskini artırarak uluslararası tedarik zincirlerinin dayanıklılığını zayıflatmaktadır. UNCTAD'ın "2025 Ticaret ve Kalkınma Raporu"nda da vurgulandığı üzere, özellikle yakın dönemde uygulanan gümrük vergisi artışlarının gecikmeli etkileri, küresel ticaret hacmini baskı altına alabilir. Bu tür şokların, küresel tedarik ağları boyunca yayılarak uluslararası ticareti geniş çapta olumsuz etkileme potansiyeli bulunmaktadır (UNCTAD, 2025).

Enerji ve Gıda Güvenliği Bağımlılıkları

Enerji ve gıda güvenliği, küresel jeopolitik rekabetin en temel boyutlarından birini oluşturmaktadır. Bu stratejik kaynaklara erişim ve kontrol, yalnızca ekonomik refahın sürdürülmesi açısından değil, aynı zamanda ulusal güvenlik ve politik bağımsızlığın korunması bakımından da kritik öneme sahiptir. Son yıllarda yaşanan krizler, enerji ve gıda bağımlılıklarının küresel ölçekte ne denli kırılgan ve riskli olabileceğini açık biçimde ortaya koymuştur.

Uluslararası Enerji Ajansı (IEA), küresel sistemdeki kırılmalar ve ticaretin geleceğine ilişkin belirsizliklere rağmen enerji ticaretinin öneminin giderek arttığını vurgulamaktadır. Artan tehditler ve uzun vadeli riskler, enerjiyi yalnızca ekonomik refahın değil, aynı zamanda ulusal güvenliğin temel unsurlarından biri haline getirmektedir. Günümüzde enerji, jeopolitik gerilimlerin merkezinde yer almakta; yakıt arzına yönelik geleneksel risklere, kritik minerallerin tedarikini sınırlayan yeni kısıtlamalar da eklenmektedir. Modern ekonomiler için hayati öneme sahip elektrik sektörü ise siber saldırılar, operasyonel sorunlar ve iklim koşullarına bağlı tehlikelere karşı giderek daha kırılgan hale gelmektedir. Jeopolitik belirsizlikler, düşük petrol fiyatlarıyla birlikte varlığını sürdürürken, çatışmalar ve istikrarsızlıklar arz fazlasının talep dengelerini bozduğu petrol piyasalarında yeni kırılganlıklar yaratmaktadır (IEA, 2025). Özellikle doğal gaz ve petrol fiyatlarındaki keskin artışlar, enerji bağımlılığı yüksek ülkelerde sosyal ve ekonomik krizlere yol açabilmekte; Avrupa'nın 2022-2023 kışında yaşadığı enerji krizi bu kırılganlığın somut bir örneğini ortaya koymaktadır.

FAO gıda güvenliğini, “bireylerin aktif ve sağlıklı bir yaşam sürdürebilmeleri için gerekli olan yeterli, güvenli, besleyici ve kültürel tercihlerine uygun gıdaya sürekli olarak fiziksel ve ekonomik erişim imkanına sahip olmaları durumu (FAO, 2025)” şeklinde ifade etmektedir. Ancak, başlıca tahıl üretim bölgelerinde ortaya çıkan çatışmalar, küresel gıda fiyatlarında keskin artışlara yol açabilmektedir. Önemli bir ihracatçı ülke olan Ukrayna’da yaşanan kriz, küresel ölçekte dalgalanma etkileri yaratmış ve gıda sisteminin ne kadar kırılgan olduğunu açıkça göstermiştir (FSIN, 2024). Artan gıda fiyatları, özellikle düşük gelirli ülkelerde açlık ve yetersiz beslenme riskini yükseltmiş; bu durum aynı zamanda sosyal istikrarsızlık ihtimalini güçlendirmiştir.

Finansal Kırılganlıklar, Borç Dinamikleri ve Küresel Piyasa Dalgalanmaları

2008 finansal krizinin ardından küresel ekonomi yeni bir döneme girmiştir. Ancak bu süreçte biriken yapısal sorunlar ve pandemi sonrası ortaya çıkan ekonomik zorluklar, finansal istikrar açısından önemli kırılganlıklar yaratmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere hızla artan borç düzeyleri, merkez bankalarının para politikalarındaki değişimler ve küresel finansal piyasalarda görülen oynaklık, dünya ekonomisini hassas bir dengeye sürüklemektedir. Bu bölümde, küresel finansal sistemin temel kırılganlıkları, borç sürdürülebilirliği sorunları ve olası kriz senaryoları ele alınmaktadır.

Gelişmekte Olan Ülkelerin Borç Krizi

Son yirmi yılda gelişmekte olan ülkelerin borç düzeylerinde belirgin bir artış yaşanmıştır. Düşük faiz oranları, artan sermaye girişleri ve altyapı yatırımlarına duyulan ihtiyaç, bu ülkeleri dış borçlanmaya yöneltmiştir. Ancak COVID-19 pandemisinin etkileri ve sonrasında ortaya çıkan küresel enflasyon dalgası, söz konusu borçların sürdürülebilirliğini ciddi biçimde tartışılabilir hale getirmiştir. IMF 2023 Yıllık Raporu'na göre, gelişmekte olan piyasa ekonomilerinin yaklaşık %25'i yüksek risk altında olup egemen borçlarında temerrüt benzeri yayılmalarla karşı karşıyadır. Düşük gelirli ülkelerin ise yaklaşık %15'i borç sıkıntısı içindedir ve ek olarak %45'i yüksek borç sıkıntısı riski taşımaktadır (IMF, 2023c).

Küresel kamu borcu, ardı ardına yaşanan krizler ve küresel ekonominin yavaş ve dengesiz performansı nedeniyle hızla artmaya devam etmektedir. 2024 yılında, iç ve dış genel devlet borcunu kapsayan toplam kamu borcu 2023'e göre 5 trilyon ABD doları artarak 102 trilyon ABD dolarına ulaşmıştır. Aynı yıl, gelişmekte olan ülkelerin kamu borcu 31 trilyon ABD doları seviyesine çıkarak küresel toplamın %31'ini oluşturmuş ve 2010'daki %16'luk paya kıyasla dikkat çekici bir artış göstermiştir. Bu gelişmeler, küresel finans piyasalarındaki kalıcı asimetrisi ortaya koymaktadır: Gelişmekte olan ülkeler küresel GSYİH'nin %39'unu üretmelerine rağmen dünya nüfusunun %83'üne ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca küresel kamu borcunun %24'ünden fazlası Asya ve Okyanusya ülkelerine aitken, Latin Amerika ve Karayipler %5, Afrika ise %2'den daha az bir paya sahiptir (UNCTAD, 2025b).

Dünya Bankası Grubu (World Bank Group) analizi, bu anlamda dikkat çekicidir: *"Dünya, ekonomileri sarsan, uluslararası ticareti sekteye uğratan ve küresel enflasyonu tetikleyen pandeminin etkilerinden çıkmaya çalışmaktadır. Bu süreçte özellikle düşük ve orta gelirli ülkeler, Avrupa'daki devam eden savaşın sonuçları, yükselen enerji fiyatları, hızla artan faiz oranları ve yavaşlayan büyüme ile karşı karşıya kalmaktadır. Dünya Bankası Grubu'nun kredileri, hibeleri ve garantileri 128 milyar ABD dolarını aşmış olup, kurumun yaşanabilir bir gezegende aşırı yoksulluğu sona erdirmeye misyonu her zamankinden daha kritik hale gelmiştir. Bununla birlikte, aradan geçen elli yıla rağmen birçok düşük ve orta gelirli ülkede borç düzeyleri ve borç ödeme maliyetleri artmaya devam etmekte; bu durum yaklaşan borç krizlerine ilişkin endişeleri güçlendirmektedir (World Bank, 2023)."*

Faiz Oranları, Döviz Dalgalanmaları ve Sermaye Hareketleri

Küresel finansal piyasalarda faiz oranları ve döviz kurları, ekonomik istikrarın en temel belirleyicileri arasında yer almaktadır. 2022-2023 döneminde ABD Federal Rezervi (Fed) ve diğer merkez bankalarının enflasyonu kontrol altına almak amacıyla faiz oranlarını hızla artırması, küresel sermaye akımlarında önemli değişimlere yol açmıştır. Bu gelişmeler, özellikle gelişmekte olan piyasalarda sermaye çıkışlarını hızlandırmış, döviz krizlerini tetiklemiş ve finansal istikrarsızlık risklerini artırmıştır.

Faiz oranlarındaki belirsizlik, döviz kurları ve sermaye akımlarını doğrudan etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkeler, yüksek faiz dönemlerinde yabancı sermaye çekmekte zorlanırken; faiz oranlarının düşmesiyle sermaye girişleri artmakta, bu durum ise “aniden durma” (sudden stop) riskini yükseltmektedir. Investopedia’ya göre ani ekonomik duraksama; özellikle gelişmekte olan ekonomilerde net sermaye akışlarında ani bir azalma olarak tanımlanmaktadır. Bu durum, uluslararası sermaye hareketlerinde hızlı tersine dönüşler, üretim ve tüketimde daralmalar ile varlık fiyatlarında düzeltmelerle karakterize edilmektedir. Ani duraksamalara döviz krizi, bankacılık krizi veya her ikisi birden eşlik edebilir. Bu süreç, yabancı yatırımcıların sermaye girişlerini azaltması ya da durdurması ve/veya yerli aktörlerin varlıklarını ekonomiden çekmesiyle tetiklenmekte; sonuçta sermaye çıkışlarını hızlandırmaktadır. Çoğu zaman, ani duraksamalar varlık fiyatlarını önemli ölçüde yükselten genişleme dönemlerinin ardından ortaya çıkmakta ve meydana geldiklerinde ekonomiyi olumsuz etkileyerek durgunluğa sürükleyebilmektedir (<https://www.investopedia.com>, 2022).

Gelişmiş ülke merkez bankalarının enflasyonu kontrol altına almak amacıyla uyguladığı agresif faiz artışları, küresel finansal koşulları belirgin biçimde sıkılaştırmıştır. Bu gelişmeler, uluslararası sermaye akımlarının yönünü ve oynaklığını doğrudan etkilemiştir. Yüksek getiri arayışındaki sermaye, çoğunlukla gelişmekte olan piyasalardan çekilerek ABD gibi güvenli liman olarak görülen ekonomilere yönelmekte; bu süreç gelişmekte olan ülkelerin para birimlerinde değer kaybına ve döviz rezervlerinde azalmaya yol açmaktadır (OECD, 2023c). Finansal koşulların sıkılaşması, bu ülkelerde finansman maliyetlerini artırarak hem kamu hem de özel sektör yatırımlarını baskılamaktadır.

Döviz piyasalarındaki oynaklık, dış borçların yabancı para cinsinden yapılandırıldığı durumlarda riskleri daha da artırmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere dış borçların büyük ölçüde döviz cinsinden olması, yerel para birimindeki değer kaybı nedeniyle borç servisi maliyetlerini yükseltmekte ve makroekonomik istikrar üzerinde baskı yaratmaktadır. Bu süreçte sermaye hareketlerinin yönetimi, döviz rezervlerinin yeterliliği ve uygun makroekonomik politikaların uygulanması kritik önem taşımaktadır.

Bankacılık Sisteminde Güvenlik ve Kriz Riski

2008 finansal krizinin ardından hayata geçirilen düzenleyici reformlara rağmen küresel bankacılık sistemi yeni kırılma noktalarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Dijitalleşmenin hız kazanması, finansal teknolojilerin (fintech) yaygınlaşması ve siber güvenlik tehditleri modern bankacılık sisteminin öne çıkan risk unsurları arasında yer almaktadır.

Değişen küresel risk ortamı, gelişmekte olan piyasalar ve ekonomiler için kritik önem taşımaktadır. Güçlü makroekonomik temellere sahip ülkelere, yerel para birimiyle finansman sağlama eğilimi, küresel stres dönemlerinde tahvil getirilerinin istikrarını artırmış ve piyasa likiditesini desteklemiştir. Buna karşılık, politika güvenilirliği zayıf ve yerel tasarrufları sınırlı olan

ülkeler, yabancı para cinsinden borçlanmaya bağımlı kalmakta ve devlet tahvillerinin finansmanında yerel bankalara aşırı ölçüde bağımlılık göstermektedir (IMF, 2025).

Dijital altyapıya ilişkin ölçütlerin önemi giderek artmaktadır. Bu durum, siber güvenliği kritik hale getiren üç temel eğilimle açıklanabilir. İlk olarak, dijitalleşme ve bulut teknolojilerinin yaygınlaşması önemli fırsatlar sunarken aynı zamanda yeni riskler doğurmaktadır. Küçük ve orta ölçekli işletmeler, çok uluslu şirketler kadar büyük bütçelere sahip olmadıkları için genellikle dijital güvenlik açısından yeterli kapasiteye sahip değildir ve siber riskleri yönetmekte sınırlı kaynaklarla hareket etmektedir. İkinci olarak, yalnızca bilgi teknolojisine odaklanmaktan operasyonel teknolojiye yönelen bir kayma söz konusudur. Fabrikalardaki endüstriyel kontrol sistemlerinden lojistik ve ulaşım altyapısına kadar geniş bir alana yayılan operasyonel teknoloji, dijitalleşme ve otomasyonun hızlanmasıyla siber tehditlere daha açık hale gelmiştir. Üçüncü eğilim ise genel olarak artan tehdit ortamıdır. Ukrayna'daki savaş gibi jeopolitik gerilimler, enerji, ulaşım, savunma ve kritik altyapı sektörlerinde faaliyet gösteren kuruluşların siber saldırı riskini artırmaktadır. Bununla birlikte, siber saldırıların ayırım gözetmeyen ve bulaşıcı niteliği, tüm işletmelerin sürekli tetikte olmasını ve olası ani tehditlere karşı hazırlıklı bulunmasını zorunlu kılmaktadır (Waterfall, 2022).

Sistemik risk farklı kategorilere ayrılabilir. Allen ve Carletti (2011), altı temel sistemik risk türünü şu şekilde tanımlar: (i) özellikle gayrimenkul piyasalarında görülen varlık fiyat balonlarına ortak maruz kalma, (ii) likidite sağlama süreçleri ve varlıkların yanlış fiyatlandırılması, (iii) çoklu denge durumları ve panikler, (iv) finansal bulaşma, (v) devlet temerrüdü ve (vi) bankacılık sisteminde para birimi uyumsuzlukları (Allen and Carletti, 2011). Bu faktörler bir araya geldiğinde, finansal sistemin dayanıklılığı azalır ve global ekonomik şoklara karşı kırılganlık seviyesi artar.

Teknolojik Dönüşüm, Dijital Güvenlik ve Yeni Ekonomik Tehditler

Dijital teknolojilerin hızlı gelişimi ve yaygınlaşması, küresel ekonomiyi köklü biçimde dönüştürmekte; yeni fırsatlar yaratırken aynı zamanda benzeri görülmemiş riskler ve kırılganlıklar da ortaya çıkarmaktadır. Yapay zekâ, nesnelerin interneti, bulut bilişim ve otomasyon gibi teknolojiler, üretimden hizmet sektörüne, finans sisteminden kritik altyapılara kadar ekonominin tüm alanlarını etkilemektedir. Bu teknolojik dönüşüm, ekonomik büyüme ve verimlilik artışı için önemli bir potansiyel sunarken; siber güvenlik tehditleri, iş gücü piyasalarında yapısal değişimler ve artan teknolojik bağımlılık gibi ciddi zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu bölüm, dijitalleşmenin ekonomi üzerindeki çift yönlü etkilerini ele alarak, teknolojik ilerlemenin doğurduğu riskleri ve bu risklere karşı geliştirilebilecek önlemleri incelemektedir.

Siber Güvenlik ve Kritik Altyapı Riskleri

Günümüz ekonomileri, dijital teknolojilere giderek daha fazla bağımlı hale gelmektedir. Bu bağımlılık, siber güvenlik tehditlerini küresel ekonomik istikrar açısından önemli bir risk kaynağı haline getirmiştir. Enerji, ulaşım, sağlık, finans ve iletişim gibi kritik sektörler, işleyişlerini dijital

sistemlere dayandırdıkça, siber saldırılara karşı daha savunmasız hale gelmektedir. Bu tür saldırılar, yalnızca teknik arızalara değil, aynı zamanda ekonomik faaliyetlerin kesintiye uğramasına ve toplumsal güvenliğin zedelenmesine neden olabilmektedir. Dolayısıyla, siber güvenlik artık yalnızca bir teknoloji meselesi değil, ekonomik ve toplumsal dayanıklılığın temel bir bileşeni haline gelmiştir.

OECD'nin 2024 tarihli Digital Security Policy Framework raporu, dijital güvenlik risklerinin yalnızca teknik bir mesele olmadığını, aynı zamanda geniş ekonomik ve sosyal sonuçları olan karmaşık bir politika alanı olduğunu özellikle vurgulamaktadır (OECD, 2024c). Örneğin, sağlık kurumlarına yönelik bir siber saldırı hasta yaşamını doğrudan tehdit edebilir; enerji altyapısına yapılan bir saldırı ülkenin ekonomik faaliyetlerini durma noktasına getirebilir; bankacılık sistemlerindeki bir güvenlik ihlali ise finansal istikrarı derinden sarsabilir. Bu örnekler, dijital güvenlik açıklarının maliyetini; toplumsal refah, ekonomik süreklilik ve kamu güvenliği gibi temel alanlarda ciddi zararlara yol açabileceğini göstermektedir.

Siber Güvenlik Girişimlerinin öngörülerine göre, küresel siber suçların ekonomik maliyetleri önümüzdeki beş yıl içinde yıllık yaklaşık %15 oranında artacaktır. Bu maliyetler, 2015 yılında 3 trilyon ABD doları seviyesindeyken, 2025 yılına gelindiğinde yıllık 10,5 trilyon ABD dolarına ulaşması beklenmektedir. Bu tahmin, siber suçların küresel ekonomi üzerindeki etkisinin giderek daha ağır bir yük haline geldiğini göstermektedir (Morgan, 2020). Kritik altyapılara yönelik başarılı bir siber saldırı; finansal hizmetlerin kesintiye uğraması, ticari bilgilerin ele geçirilmesi veya temel kamu hizmetlerinin durması gibi sonuçlar doğurarak toplumsal ve ekonomik istikrarsızlığa yol açabilir.

Yapay Zekâ ve İşgücü Dönüşümü

Yapay zekâ teknolojilerinin hızla gelişmesi, küresel iş gücü piyasalarında kalıcı ve kapsamlı dönüşümlere neden olmaktadır. Önceki nesil otomasyon sistemlerinin aksine, yapay zekâ yalnızca tekrarlı ve rutin görevleri değil, analiz, karar verme ve problem çözme gibi rutin olmayan bilişsel işleri de yerine getirebilme yeteneğine sahiptir. Bu özellik, mavi yakalı işçilerin yanı sıra mühendisler, muhasebeciler, danışmanlar ve diğer beyaz yakalı meslek grupları dahil olmak üzere çok geniş bir çalışan kitlesini doğrudan etkileme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla, yapay zekânın etkisi artık üretim hatlarının ötesine geçerek, bilgi temelli işlerin temel yapısını da dönüştürmektedir.

Yapay zekâ (YZ) ekonomik performans ve üretkenlik açısından önemli fırsatlar sunarken, işgücü piyasasında yapısal değişimler yaratmaktadır. ILO veriler, büro işlerinin teknolojiye diğer meslek gruplarına kıyasla çok daha yüksek düzeyde maruz kaldığını göstermektedir. Büro görevlerinin %24'ü "yüksek düzeyde", %58'i ise "orta düzeyde" teknolojik dönüşüme açıktır. Diğer meslek gruplarında ise yüksek düzeyde maruz kalan görevler genellikle %1-%4 aralığında kalırken, orta düzeyde maruzluk oranı %25'i geçmemektedir. Bu bulgular, teknolojinin işgücü üzerindeki en belirgin etkisinin meslekleri tamamen ortadan kaldırmak değil, iş süreçlerini desteklemek ve dönüştürmek yönünde olduğunu göstermektedir. Ancak bu etkiler, ülkelerin gelir düzeylerine ve

meslek yapılarına göre önemli farklılıklar göstermektedir. Düşük gelirli ülkelerde toplam istihdamın yalnızca %0,4'ü otomasyon riskiyle karşı karşıya iken, bu oran yüksek gelirli ülkelerde %5,5'e çıkmaktadır. Cinsiyet açısından bakıldığında ise, otomasyondan olası etkilenme riski kadınlar arasında erkeklerin iki katından fazladır. Bu cinsiyet ayrımı, özellikle kadınların yoğun olduğu büro ve yönetim destek hizmetleri gibi teknolojiye duyarlı sektörlerde çalışmasıyla ilişkilidir (ILO, 2023b).

Dijital Bağımlılık ve Yeni Ekonomik Tehditler

Küresel ekonominin dijital teknolojilere artan bağımlılığı, yeni ve karmaşık ekonomik risklerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu bağımlılık yalnızca siber güvenlik tehditleri veya iş gücü piyasasındaki dönüşümlerle sınırlı değildir; aynı zamanda teknolojik tedarik zincirlerinin kırılganlığı, kritik minerallere erişimde yaşanan sorunlar ve dijital ekonominin çevresel maliyetleri gibi sistemik riskleri de beraberinde getirmektedir.

IMF'nin 2023 tarihli World Economic Outlook raporunda vurgulandığı gibi, jeopolitik gerilimler ve tedarik zinciri kesintileri, küresel ekonomide “coğrafi parçalanma” (geoeconomic fragmentation) riskini artırmaktadır (IMF, 2023d). Bu gelişmeler karşısında hem firmalar hem de politika yapıcılar, üretim ağlarını daha güvenilir ortamlara kaydırarak tedarik zincirlerini jeopolitik şoklara karşı daha dayanıklı hale getirmeye yönelmektedir. Bu stratejiler, özellikle “yurt içine geri getirme” (reshoring) ve “güvenilir ortaklara taşıma” (friend-shoring) olarak tanımlanmaktadır. Bu eğilimler, çokuluslu şirketlerin stratejik kararlarında giderek daha belirgin hale gelmekte ve finansal raporlarında bu yönde alınan adımlara dair net bir artış gözlemlenmektedir.

OECD Digital Economy raporuna göre, ekonomilerin ve toplumların dijital teknolojilere ve veriye olan bağımlılığı arttıkça, siber tehditlerin kapsamı ve etkisi de yükselmektedir. Bu durum karşısında hükümetler, siber güvenlik kapasitelerini güçlendirmek için çabalarını yoğunlaştırmaktadır. Bu çabaların temelinde, siber güvenlik politikalarının tasarımı ve uygulamasına kadar net kurumsal sorumluluklar tanımlayan etkili bir çerçeve oluşturma stratejisi yer almaktadır. Aynı zamanda, operasyonel düzeyde teknik destek ve hızlı müdahale imkânlarını geliştirmeye yönelik politika adımları da öncelik kazanmıştır. Günümüzde OECD ülkelerinin büyük çoğunluğu, bu ilkeleri yansıtan kurumsal bir siber güvenlik çerçevesine sahiptir. Bu çerçeveler, finans, enerji, ulaşım ve sağlık gibi kritik sektörlerin dijital altyapılarını korumayı hedefleyen önlemleri de içermektedir. Bu tür önlemler, siber güvenlik ile kritik altyapı koruma politikalarının kesiştiği alanda yer almakta ve hem ekonomik süreklilik hem de ulusal güvenlik açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Ancak bu politikaların tasarımı ve uygulanması, kurumsal koordinasyon, teknik kapasite ve uluslararası iş birliği gibi karmaşık zorluklar nedeniyle zaman alabilmektedir. Jeopolitik gerilimlerin ve siber tehditlerin arttığı bir ortamda hükümetler, mevcut çerçeveleri daha da geliştirmeye ve genişletmeye devam etmektedir (OECD, 2024).

Sosyo-Çevresel Riskler: Eşitsizlik, Göç, İklim Değişikliği ve Kaynak Krizi

Küresel ekonomi, birbirini besleyen ve güçlendiren çok boyutlu sosyo-çevresel risklerle karşı karşıyadır. İklim değişikliği, artan sosyal eşitsizlikler ve kitlesel göç hareketleri yalnızca ayrı sorunlar olarak değil, birbirleriyle etkileşim içinde olan sistemik tehditler olarak değerlendirilmelidir. Gelir ve servet eşitsizliklerinin derinleşmesi, toplumların iklim değişikliğinin etkilerine karşı direncini zayıflatırken; çevresel bozulma en kırılgan grupları orantısız biçimde etkilemekte ve göç baskılarını artırmaktadır. Bu bölüm, sosyal adalet, çevresel sürdürülebilirlik ve ekonomik istikrar arasındaki güçlü bağı vurgulayarak, söz konusu risklerin nasıl kesiştiğini ve bu çoklu krizi yönetmek için hangi politika yaklaşımlarının gerekli olabileceğini incelemektedir.

İklim Değişikliği ve Kaynak Krizi

İklim değişikliği, insanlık tarihinin en önemli çevresel ve ekonomik tehditlerinden biri olarak küresel ekonomik istikrarı ciddi biçimde zedelemektedir. Artan sıcaklıklar, aşırı hava olayları, deniz seviyesindeki yükselmeler ve ekosistemlerdeki bozulmalar, milyarlarca insanın yaşamını, geçim kaynaklarını ve ekonomik fırsatlarını doğrudan tehdit etmektedir. Bununla birlikte, küresel ekonominin sürdürülebilir doğal kaynaklara bağımlılığı giderek artarken; su, toprak ve enerji kaynaklarının azalması, gelecekteki kalkınma potansiyelini sınırlayan kritik bir unsur haline gelmektedir.

İklim değişikliği, ekonomik büyüme oranlarını ve yaşam standartlarını doğrudan etkileyen temel bir risk faktörüdür. Dünya Bankası'nın sosyal boyutlara ilişkin değerlendirmesine göre, aşırı hava olayları ve doğal afetler giderek kötüleşmekte ve artmaktadır. Bu süreç, milyonlarca yoksul insan için iş kaybı, sağlık sorunları, gıda güvensizliği, su kıtlığı, göç ve zorunlu yer değiştirme gibi ciddi zorluklar yaratmaktadır. Ayrıca evlerin, barınakların ve topluluk bağlarının kaybı, bu grupların sosyal ve ekonomik kırılganlığını daha da artırmaktadır (World Bank, 2025b).

İklim değişikliği, hem fiziksel riskler (aşırı hava olayları, deniz seviyesinin yükselmesi, kuraklık) hem de geçiş riskleri (düşük karbon ekonomisine geçiş sürecinde ortaya çıkan politik, teknolojik ve piyasa şokları) aracılığıyla ekonomik istikrarı doğrudan tehdit etmektedir. Dünya Bankası'nın tahminlerine göre, iklim değişikliği nedeniyle 2050 yılına kadar 216 milyon kişinin kendi ülkesi içinde göç etmek zorunda kalabileceği öngörülmektedir (World Bank, 2021). Bu durum, tarım, su güvenliği ve yaşam koşulları üzerindeki etkilerin yıkıcı boyutlara ulaşabileceğini göstermektedir.

Göç, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı bireylerin ve toplulukların başvurduğu bir uyum (adaptasyon) stratejisi olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu strateji her bağlamda etkili veya sürdürülebilir olmayabilir; bazen göç, yeni kırılganlıklara yol açarak “uyumsuz göç” (maladaptive migration) haline gelebilmektedir.

Dünya Göç Raporu 2022'nin yayımlanmasından bu yana geçen iki yıldan fazla sürede, raporda öngörülen küresel dönüşümlerin etkileri daha da derinleşmiştir. Raporda, göçü ve insan

hareketliliğini şekillendiren temel dinamikler olarak demografik değişimlerin yanı sıra ekonomik, sosyal, jeopolitik, çevresel ve teknolojik dönüşümler vurgulanmıştır. Son yıllarda bu dinamikler, hem kapsam hem şiddet açısından beklenmedik boyutlara ulaşmıştır. Özellikle jeopolitik gerilimler, yeni çatışmaların hem sayısını hem de karmaşıklığını artırmış; bölgesel ve küresel düzeyde insan hareketliliğini derinden etkilemiştir. Aynı dönemde, raporda uyarısı yapılan sürdürülemez insan faaliyetleri de ivme kazanmıştır. Kaynakların aşırı tüketimi, biyoçeşitliliğin hızla kaybı, sürdürülemez ekonomik büyüme modelleri ve iklim değişikliğinin hızlanan etkileri gezegenin ekolojik dengesini giderek daha fazla bozmaya devam etmektedir. Bugün, bu olumsuz etkilerin boyutunun ve aciliyetinin farkındalığı her zamankinden daha yüksektir. Bu durum, hem iklim krizine uyum stratejilerinin hem de göç yönetiminin yeniden ve bütüncül bir şekilde düşünülmesini zorunlu kılmaktadır (IOM, 2024).

Artan Sosyal Eşitsizlikler ve Kırılgan Gruplar

Gelir ve servet eşitsizlikleri, küresel ekonominin en kalıcı ve giderek derinleşen yapısal sorunlarından biridir. Bu eşitsizlikler yalnızca etik ve sosyal adalet açısından değil, aynı zamanda ekonomik büyüme, toplumsal istikrar ve demokratik kurumların işleyişi açısından da ciddi tehditler oluşturmaktadır. Son dönemde COVID-19 pandemisi ve ardından yaşanan ekonomik krizler, mevcut eşitsizlikleri daha da artırmış ve kırılgan grupların ekonomik sistem dışında kalma riskini güçlendirmiştir.

Birleşmiş Milletler Dünya Sosyal Raporu 2025, küresel ölçekte ekonomik güvensizlik ve gelir eşitsizliklerinin derinleştiğini ortaya koymaktadır. Rapora göre dünya nüfusunun yaklaşık %65'i, gelir eşitsizliklerinin arttığı ülkelerde yaşamaktadır. Bu durum, toplumsal güveni zayıflatmakta ve iş güvencesi üzerinde ciddi baskılar yaratmaktadır. Artan eşitsizlik eğilimi, özellikle kırılgan gruplar arasında ekonomik fırsatlara erişimde daha büyük adaletsizliklere yol açmaktadır (UN, 2025).

OECD'nin 2025 Government at a Glance raporuna göre, 2021 yılında OECD ülkelerinde gelir eşitsizliği, vergi ve sosyal transferler uygulanmadan önce ortalama Gini katsayısı 0,46 düzeyindeydi. Ancak devletin gelir dağılımına doğrudan müdahale araçları —yani gelir vergileri ve sosyal yardımlar— bu eşitsizliği önemli ölçüde azaltmış; net eşitsizlik (vergi ve transfer sonrası) 0,32'ye düşmüştür (OECD, 2025). Bu sonuç açıkça, kamu politikalarının gelir eşitsizliğini düzeltmede etkili bir rol üstlenebileceğini göstermektedir.

Artan sosyal eşitsizlikler, küresel ekonomik risklerin en önemli toplumsal yansımalarından biridir. Gelir dağılımındaki bozulma, ekonomik büyümenin toplumun geniş kesimlerine ulaşmasını engellerken; yoksul ve marjinal grupların krizlere karşı direncini zayıflatmaktadır. Düşük gelirli haneler, kadınlar, gençler, göçmenler ve kayıt dışı çalışanlar bu süreçten orantısız biçimde etkilenmektedir. Eşitsizlikler, iklim değişikliği ve çevresel risklerle birleştiğinde yoksulluk ve kırılganlık döngülerini daha da güçlendirmektedir. Bütün bu olumsuzluklar, sosyal uyumu zedelemekte ve ekonomik istikrar üzerinde uzun vadeli baskılar yaratmaktadır. Dolayısıyla

eşitsizliklerin azaltılması ve kırılgan grupları koruyan politikaların güçlendirilmesi, kapsayıcı büyüme ve sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin temel öncelikleri arasında yer almalıdır.

Göç Baskısı, Demografik Değişimler ve Entegrasyon Sorunları

Küresel göç dinamikleri, son yıllarda çatışmalar, iklim değişikliği, ekonomik eşitsizlikler ve demografik dönüşümler nedeniyle önemli ölçüde değişmiştir. Uluslararası göç, hem kaynak hem de hedef ülkeler için çeşitli fırsatlar sunarken, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve siyasi açıdan karmaşık zorluklar da ortaya çıkarmaktadır. Göçmenlerin entegrasyonu, sosyal uyumun sağlanması ve kalkınma politikalarının etkinliği, küresel ekonomik istikrar açısından kritik bir rol oynamaktadır.

Uluslararası Göç Örgütü'nün verilerine göre, dünyada yaklaşık 281 milyon kişi uluslararası göçmen statüsündedir; bu rakam küresel nüfusun %3,6'sına karşılık gelmektedir (IOM, 2024). Bu ölçekteki hareketlilik, göç alan ülkelerde işgücü piyasaları, kamu hizmetleri ve toplumsal uyum üzerinde çeşitli baskılar yaratmaktadır. Öte yandan, göç veren ülkeler açısından beyin göçü ve demografik dengesizlikler önemli sorunlar olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, nüfusun yaşlanması olgusu hem gelişmiş ülkelerde hem de bazı gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme potansiyelini sınırlayan ve sosyal güvenlik sistemlerini zorlayan yapısal bir risk haline gelmiştir.

Göç, ekonomik kalkınmaya katkı sağlayabilir ve yaşlanan toplumlarda demografik dengeleri destekleyebilir. Ancak aynı zamanda entegrasyon zorlukları, sosyal gerilimler ve dijital dönüşümle birlikte artan “dijital uçurum” gibi karmaşık riskler de yaratmaktadır. Göçün uyum sağlayıcı bir strateji mi yoksa krizleri derinleştiren bir unsur mu olacağı, göçmenlerin toplumsal ve ekonomik katılımına ile devletlerin bütüncül politika kapasitesine bağlıdır. COVID-19 sonrası dönemde, otomasyon ve dijital dönüşümün işgücü hareketliliğine etkisi, ayrıca iklim kaynaklı göçün artan rolü, küresel göç sistemlerinin yeniden tasarlanmasını zorunlu hale getirmiştir.

Sonuç

Bu çalışma, küresel ekonomik riskleri ve belirsizlikleri çok boyutlu bir bakış açısıyla incelemiştir. Günümüz dünya ekonomisinin karşı karşıya olduğu temel kırılganlık alanları bütüncül bir çerçevede değerlendirilmiştir. Jeopolitik gerilimler ve büyük güçler arasındaki rekabet, küresel ticaret düzenini ve tedarik zincirlerini zayıflatmakta, ekonomik öngörülebilirliği azaltmaktadır. Enerji ve gıda güvenliğine yönelik artan bağımlılıklar ise bu risklerin ekonomik ve toplumsal etkilerini daha da ağırlaştırmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde artan borç yükleri ve oynak sermaye hareketleri, küresel istikrarsızlığın başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. Bankacılık sistemindeki güven sorunları ve finansal bulaşma riski, ekonomik şokların hızla yayılmasına yol açmaktadır. Bu tablo, makroekonomik istikrarın yalnızca ulusal düzeyde değil, küresel ölçekte de değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Teknolojik dönüşüm ve dijitalleşme, ekonomik verimlilik ve büyüme için önemli fırsatlar sunmaktadır. Ancak bu süreç, aynı zamanda yeni riskler de doğurmaktadır. Siber güvenlik tehditleri, kritik altyapıların kırılganlığı ve yapay zekâya bağlı işgücü dönüşümleri, ekonomik ve toplumsal yapılar üzerinde kalıcı etkiler yaratmaktadır. Ayrıca teknolojik bağımlılık, ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarını artırarak yeni bir eşitsizlik alanı ortaya çıkarabilmektedir.

Sosyo-çevresel riskler, ekonomik ve teknolojik dönüşümlerin toplumsal etkilerini açık biçimde ortaya koymaktadır. İklim değişikliği ve kaynak krizleri, mevcut büyüme modellerinin sürdürülebilirliğini tartışmaya açarken; artan eşitsizlikler ve göç baskıları, sosyal uyum ile politik istikrarı zorlamaktadır. Bu nedenle kırılgan grupların korunması ve kapsayıcı politikaların geliştirilmesi, küresel ölçekte kaçınılmaz bir gereklilik hâline gelmektedir.

Bu bağlamda, aşağıdaki politika öncelikleri öne çıkmaktadır:

- Uluslararası İşbirliğinin Güçlendirilmesi,
- Finansal Dayanıklılığın Artırılması,
- Dijital Güvenlik ve Teknoloji Yönetişi,
- Sosyal Koruma Sistemlerinin Güçlendirilmesi,
- İklim Finansmanı ve Yeşil Dönüşüm,
- Tedarik Zinciri Direncinin Artırılması,
- İşgücü Piyasalarının Dönüşümü.

Kaynakça

Allen, F. and Carletti, E., (2011), Systemic Risk and Macroprudential Regulation. *University of Pennsylvania and European University Institute, mimeo, 1-13.*

Bolhuis, M.A., Chen, J., Kett, B., (2023), *The Costs Of Geoeconomic Fragmentation Disruption In Trade Threatens Losses To Global Living Standards As Severe As Those From Covid-19*, <https://www.imf.org/-/media/files/publications/fandd/article/2023/june/bolhuis.pdf> (E.T., 11.12.2025)

Deloitte. (2023). *2023 Energy, Resources And Industrials Industry Outlooks*, Deloitte Insights <https://www.deloitte.com/mt/en/Industries/energy/analysis/gx-energy-resources-industrials-industry-outlooks.html> (E.T., 10.12.2025)

FAO (Food and Agriculture Organization) (2025), *The State of Food and Agriculture 2025 – Addressing Land Degradation Across Landholding Scales*. Rome. <https://doi.org/10.4060/cd7067en> (E.T., 12.12.2025)

FSIN (Food Security Information Network) (2024), *Global Report On Food Crises 2024*, FSIN and Global Network Against Food Crises, Rome, <https://fsinplatform.org/sites/default/files/resources/files/GRFC2024-full.pdf> (E.T., 12.12.2025)

IEA (International Energy Agency) (2023), *World Energy Outlook (WEO) 2023*, <https://iea.blob.core.windows.net/assets/86ede39e-4436-42d7-ba2a-edf61467e070/WorldEnergyOutlook2023.pdf> (E.T., 11.12.2025)

IEA (International Energy Agency) (2025), *World Energy Outlook 2025*, IEA, Paris <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2025>, Licence: CC BY 4.0 (report); CC BY NC SA 4.0 (Annex A) (E.T., 12.12.2025)

ILO (International Labour Organization) (2023). *World Employment And Social Outlook: Trends 2023*, International Labour Office. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/--inst/documents/publication/wcms_865332.pdf (E.T., 10.12.2025)

ILO (International Labour Organization) (2023b). Gmyrek, P., Berg, J., Bescond, D. *Generative AI And Jobs: A Global Analysis Of Potential Effects On Job Quantity And Quality*. ILO Working Paper 96. Geneva: International Labour Office, 2023. https://www.ilo.org/sites/default/files/2024-07/WP96_web.pdf (E.T., 16.12.2025)

IMF (International Monetary Fund) (2023c), *IMF Annual Report 2023*, <https://cdn.sanity.io/files/un6gmxxl/production/5e4df7c81e6b37f55db8734b200a94f85bc4670d.pdf> (E.T., 15.12.2025)

IMF (International Monetary Fund) (2023b), *Global Financial Stability Report: Financial and Climate Policies for a High-Interest-Rate Era*, Washington, DC, October. <https://www.imf.org/-/media/files/publications/gfsr/2023/october/english/text.pdf> (E.T., 10.12.2025)

IMF (International Monetary Fund) (2023d), *World Economic Outlook: A Rocky Recovery*. Washington, DC. April. <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9798400224119/9798400224119.xml> (E.T., 16.12.2025)

IMF (International Monetary Fund) (2023), *Goeconomic Fragmentation And The Future Of Multilateralism*, Washington, DC: IMF. <https://www.elibrary.imf.org/downloadpdf/display/book/GFERFWEEA/CH013.pdf> (E.T., 10.12.2025)

IMF (International Monetary Fund) (2024), *Fiscal Monitor: Putting A Lid On Public Debt*. Washington, DC, <https://www.elibrary.imf.org/downloadpdf/display/book/GFERFWEEA/CH013.pdf> (E.T., 10.12.2025)

IMF (International Monetary Fund) (2025), *Global Financial Stability Report: Enhancing Resilience amid Uncertainty*. Washington, DC. April. <https://www.imf.org/-/media/files/publications/gfsr/2025/april/english/text.pdf> (E.T., 10.12.2025)

Investopedia (2022), *Ani Ekonomik Duraksama: Ne Anlama Geliyor, Nasıl İşliyor, Örnekler*, <https://www.investopedia.com/terms/s/sudden-stop.asp> (E.T., 16.12.2025)

IOM (International Organization for Migration) (2024), McAuliffe, M. and L.A. Oucho (eds.), 2024. *World Migration Report 2024*. International Organization for Migration (IOM), Geneva. https://digitallibrary.in.one.un.org/TempPdfFiles/28519_1.pdf (E.T., 17.12.2025)

IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) (2023), *Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Core Writing Team, H. Lee and J. Romero (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland, pp. 35-115, doi: 10.59327/IPCC/AR6-9789291691647 (E.T., 10.12.2025)

Morgan, S., (2020), *Cybercrime To Cost The World \$10.5 Trillion Annually By 2025*, <https://cybersecurityventures.com/cybercrime-damages-6-trillion-by-2021/> (E.T., 16.12.2025)

OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) (2023). *OECD Digital Economy Outlook 2023 (Vol. 1)*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/7aef7ce9-en> (E.T., 10.12.2025)

OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) (2023b). *Inequality At A Glance 2023: Messages From COVID-19 And A Look Ahead*, OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/6d0b5e6f-en> (E.T., 10.12.2025)

OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) (2023c). *OECD Economic Outlook, Interim Report September 2023: Confronting Inflation and Low Growth*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/1f628002-en>. (E.T., 16.12.2025)

OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) (2024), *OECD Digital Economy Outlook 2024 (Volume 2): Strengthening Connectivity, Innovation and Trust*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/3adf705b-en>. (E.T., 10.12.2025)

OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) (2024b), *Risks And Resilience In Global Trade*, Paris: OECD Publishing, https://www.oecd.org/en/publications/risks-and-resilience-in-global-trade_1c66c439-en.html (E.T., 10.12.2025)

OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) (2024c). *New Perspectives on Measuring Cybersecurity*, OECD Digital Economy Papers, No. 366. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/06/new-perspectives-on-measuring-cybersecurity_6069c1b9/b1e31997-en.pdf (E.T., 16.12.2025)

OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) (2025). *Government at a Glance 2025*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/0efd0bcd-en>, https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/06/government-at-a-glance-2025_70e14c6c/0efd0bcd-en.pdf (E.T., 17.12.2025)

UN (United Nations) (2025), *World Social Report 2025 A New Policy Consensus To Accelerate Social Progress*, <https://desapublications.un.org/sites/default/files/publications/2025->

04/250422%20BLS25022%20UDS%20UN%20World%20Social%20Report%20WEB.pdf (E.T., 17.12.2025)

UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development), (2023), *The Trade and Development Report 2023: Growth, Debt and Climate – Realigning the Global Financial Architecture*, UNCTAD/TDR/2023, United Nations Publications, https://unctad.org/system/files/official-document/tdr2023_en.pdf (E.T., 12.12.2025)

UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development), (2024), *Trade And Development Report 2024: Rethinking Development In The Age Of Discontent*, Geneva, United Nations, <https://unctad.org/publication/trade-and-development-report-2024> (E.T., 10.12.2025)

UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development), (2025), *Trade And Development Report 2025 On The Brink: Trade, Finance And The Reshaping Of The Global Economy*, https://unctad.org/system/files/official-document/tdr2025_en.pdf (E.T., 12.12.2025)

UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development), (2025b), *A World of Debt Report 2025 It is Time For Reform*, <https://unctad.org/publication/world-of-debt> (E.T., 15.12.2025)

UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) (2024), *Global Trends: Forced Displacement In 2023. United Nations High Commissioner for Refugees*. <https://www.unhcr.org/global-trends-report-2023> (E.T., 10.12.2025)

Waterfall, G., (2022), *Why Getting A Firm Grip On Cybersecurity Is More Important Than Ever For Private And Family Businesses*, <https://www.pwc.com/gx/en/services/private/emea-private-business/private-family-business-cybersecurity.html> (E.T., 16.12.2025)

WEF (World Economic Forum) (2024), *The Global Risks Report 2024*, <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/> (E.T., 10.12.2025)

WEF (World Economic Forum) (2025), *Building Economic Resilience to the Health Impacts of Climate Change, Insight Report September, 2025*, Elia Tziambazis, Eric White, https://reports.weforum.org/docs/WEF_Building_Economic_Resilience_to_the_Health_Impacts_of_Climate_Change_2025.pdf (E.T., 10.12.2025)

World Bank (2021), *Climate Change Could Force 216 Million People to Migrate Within Their Own Countries by 2050*, Press Release No: 2022/12/CCG <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2021/09/13/climate-change-could-force-216-million-people-to-migrate-within-their-own-countries-by-2050> (E.T., 17.12.2025)

World Bank (2023), *International Debt Report 2023*, Washington, DC: World Bank. doi:10.1596/978-1-4648-2032-8. (E.T., 10.12.2025)

World Bank. (2024), *Global Economic Prospects, June 2024*, Washington, DC: World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstreams/614f6a01-d844-45b9-a2e0-3e51e2378ea6/download> (E.T., 11.12.2025)

World Bank. (2025). *Global Economic Prospects*, June 2025. Washington, DC: World Bank. doi: 10.1596/978-1-4648-2193-6. (E.T., 10.12.2025)

World Bank. (2025b). *Social Dimensions of Climate Change, Last Updated: Oct 07, 2025*, https://www.worldbank.org/en/topic/social-dimensions-of-climate-change?utm_source=chatgpt.com (E.T., 17.12.2025)

WTO (World Trade Organization) (2024), *Report On G20 Trade Measures: Mid-October 2023 To Mid-October 2024*, Geneva: WTO. Retrieved From, <https://www.tralac.org/documents/resources/external-relations/wto/6002-report-on-g20-trade-measures-mid-to-october-2023-to-mid-october-2024/file.html> (E.T., 12.12.2025)

